

Η μισθοδοσία του κλήρου στην Ελλάδα

και η συνάρτησή της με την
εκκλησιαστική περιουσία

δρ Σωτήρης Μητραλέξης

Μελέτη—26/B/16

Νοέμβριος 2016 — © ΙΝΣΠΟΛ

inspol.gr

Συντάκτης

Ο δρ **Σωτήρης Μητραλέξης** γεννήθηκε το 1988 στην Αθήνα. Είναι επίκουρος καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Πόλεως, Κωνσταντινούπολη (Istanbul Sehir Univ.), ερευνητικός εταίρος στο Πανεπιστήμιο του Winchester και διδάκτωρ φιλοσοφίας της Freie Universitat Berlin μετά από σπουδές φιλολογίας και φιλοσοφίας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και στην Freie Universitat Berlin. Έχει διατελέσει επισκέπτης επίκουρος καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Βοσπόρου, αντιπρόεδρος της Ελληνικής Κοινότητας Βερολίνου και πρόεδρος του Συλλόγου Ελλήνων Φοιτητών Βερολίνου.

Η μισθοδοσία του κλήρου στην Ελλάδα

και η συνάρτησή της με την εκκλησιαστική περιουσία

Τον τελευταίο καιρό τέθηκαν ήδη κάποια ζητήματα σχετικά με τις σχέσεις Εκκλησίας-κράτους με επιτακτικό τρόπο στον δημόσιο λόγο, ενώ εν όψει της σχεδιαζόμενης συνταγματικής αναθεώρησης αναμένεται να τεθούν και άλλα, θέτοντας ενδεχομένως συνολικά το ζήτημα των σχέσεων Εκκλησίας - κράτους στο τραπέζι. Ως ευμέγεθες κομμάτι αυτών των συζητήσεων προβάλλει παγίως το ζήτημα της μισθοδοσίας του κλήρου, για το οποίο βασιλεύει η ελλιπής ενημερότητα, αν όχι η παραπληροφόρηση. Σε αυτήν την εργασία θα προσπαθήσουμε να αποσαφηνίσουμε το ισχύον πλαίσιο, καθώς και να προτείνουμε σχεδιάσματα ενδεχομένων αλλαγών για το μέλλον.

Αν κάτι εντυπωσιάζει στην όλη συζήτηση, αυτό είναι η απροθυμία της διοικούσας Εκκλησίας να αναλάβει την πρωτοβουλία προτάσεων, ούτως ώστε να μην αφήνει το πεδίο αυτό στην αποκλειστική χρήση όσων αισθάνεται πως απειλούν τα καλώς νοούμενα συμφέροντά της, παρά τις προφανώς επερχόμενες απόπειρες σημαντικών αλλαγών. Η εδώ και δεκαετίες αδράνεια της διοικούσας Εκκλησίας ως προς την συμμετοχή στη δημόσια συζήτηση σχετικά με τις σχέσεις Εκκλησίας-Κράτους, ή ακόμα και σχετικά με τον ενδεχόμενο χωρισμό τους, δημιουργεί μια σειρά από προβλήματα, τα οποία συχνά η Ιεραρχία μοιάζει να μην αναγνωρίζει—θεωρώντας ότι τελικά τίποτα δεν θα αλλάξει, με καμία κυβέρνηση και σε κανένα ενδεχόμενο.

Αυτός ο εφησυχασμός, φυσικά, ανοίγει το δρόμο στους κατ' εξοχήν απληροφόρητους περί τα ζητήματα αυτά, ώστε να θέτουν τον τόνο (και τον πόνο...) του δημόσιου λόγου. Έτσι, έχουμε ως αποτέλεσμα έναν δημόσιο λόγο εκατέρωθεν ιδεοληψιών, ο οποίος αγνοεί παντελώς και πλήρως τα

πραγματικά δεδομένα και αυτοσχεδιάζει επί μιας εικονικής πραγματικότητας.

Δεν γνωρίζουμε εάν η παρούσα κυβέρνηση, η αμέσως επόμενη, η μεθεπόμενη, θα προχωρήσουν όντως σε ριζικές και ριζοσπαστικές αλλαγές στις σχέσεις Εκκλησίας-Κράτους. Αυτό όμως που γνωρίζουμε είναι ότι όταν κάποτε αυτά τα ζητήματα τεθούν, δεδομένης της αναιμικής παρουσίας κάθε τεκμηριωμένης αντιπροτάσεως στον κυρίαρχο απλουστευτικό λόγο παραπληροφόρησης¹, θα τεθούν ακριβώς επί τη βάσει της παραπληροφόρησης, που για χρόνια ηγεμόνευε. Δηλαδή, όταν τελικά κάποιος «χωρισμός»² απαιτηθεί, θα τεθεί σε ακραίες βάσεις, ελλείψει οποιασδήποτε προετοιμασίας από την, ας πούμε, εκκλησιαστική πλευρά.

Ναι μεν θα εξηγήσουμε λεπτομερώς την κατάσταση σχετικά με τη μισθοδοσία του κλήρου, αξίζει όμως εδώ μια πρώτη σύνοψη-εισαγωγή, ώστε να καταδειχθεί η έλλειψη ακριβούς ενημέρωσης τόσο των αντικληρικαλιστών, όσο και των υπερασπιστών του status quo. Οι πρώτοι δεν αντιλαμβάνονται ότι η μισθοδοσία του κλήρου συνηράτο μέχρι πρότινος de facto με την φορολόγηση των εσόδων των Ναών (αλλά, εμμέσως, και με την αναγκαστική απαλλοτρίωση χωρίς καταβολή αποζημίωσης, δηλαδή δήμευση, προοδευτικά του 96% της εκκλησιαστικής περιουσίας), ενώ οι τελευταίοι θα υποστηρίξουν ότι νομικά είναι ρητώς και σαφώς αναγνωρισμένη από τον Κράτος και ως εκ τούτου υποχρεωτική η αντιστοιχία «απαλλοτριώσεων» και μισθοδοσίας. Μάλιστα, συχνά θα συναντήσουμε και διαδικτυακώς και εντύπως την ονομαστική επίκληση της «Σύμβασης περί εξαγοράς υπό του Δημοσίου κτημάτων της Εκκλησίας προς

¹. Ελάχιστο παράδειγμα: σχεδόν για οποιοδήποτε θέμα, η οργίλη φράση «πουθενά στην Ευρώπη δεν συμβαίνει αυτό» συνήθως σημαίνει πως ακριβώς αυτό ή κάτι παρόμοιο συμβαίνει στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με εξαίρεση τις χώρες όπου δεν συμβαίνει—όπως, επί παραδείγματι, στην περίπτωση του μαθήματος των θρησκευτικών, κάτι που αναλύσαμε σε προηγούμενη μελέτη.

². Θα μπορούσε να είναι αντικείμενο άλλης, ξεχωριστής μελέτης το πώς η έννοια «χωρισμός Εκκλησίας-Κράτους στην Ελλάδα» θα μπορούσε να σημαίνει περίπου τα πάντα, από πραγματικά ασήμαντες αλλαγές που δεν θα παρατηρούσε στην πράξη κανείς μέχρι ιδιαίτερες βίαιες ανακατατάξεις που δεν λαμβάνουν χώρα σχεδόν πουθενά στην Ε.Ε., ανάλογα με το πώς θα το χρωματίσει ο εκάστοτε εισηγητής. Δηλαδή, πρόκειται για ένα ρητορικό σημαίνον, ένα «πυροτέχνημα», με μη συγκεκριμένο σημαίνόμενο, όταν η φράση δεν ακολουθείται από την απαρίθμηση των πολύ συγκεκριμένων ενεργειών που αυτός ο χωρισμός θα συνεπαγόταν στην ερμηνεία του εισηγητή.

αποκατάσταση ακτημόνων» (18/9/1952) ως απόδειξης. Όμως, μια ανάγνωση της εν λόγω σύμβασης Εκκλησίας-Πολιτείας αποδεικνύει πως αυτή δεν περιέχει καμμία απολύτως αναφορά στην μισθοδοσία του κλήρου ! Άλλο επομένως η συμβατική υποχρέωση, που προϋποθέτει σύμβαση, συμφωνία των δύο θεσμών, και άλλο η υποχρέωση αποζημίωσης για την εκκλησιαστική περιουσία, που αφαίρεσε το Κράτος. Πέραν, λοιπόν, από την συχνά εμφανιζόμενη άγνοια των αντικληρικαλιστών γι' αυτά τα ζητήματα, διαπιστώνουμε και μια επαναλαμβανόμενη παραπληροφόρηση ή, τέλος πάντων, ελλιπή πληροφόρηση από πλευράς ενίων ανθισταμένων σε αυτούς.

Εν συνόψει:

α) Η διαρκής, αλλά γενικόλογη δέσμευση νομοθετικού σώματος της Πολιτείας με συνταγματική περιωπή, η οποία συχνά αναφέρεται ως σχετιζόμενη με την μισθοδοσία του κλήρου, είναι το ΙΑ΄ Ψήφισμα της Δ΄ Εθνοσυνέλευσης (1829)³, στην οποία αναφέρεται ότι το Κράτος θα αναλάβει την εκκλησιαστική περιουσία –όπως και προοδευτικά εγένετο κατά 96% μέσα στους σχεδόν δύο αιώνες του νέου κράτους– και από τα έσοδά της θα διατίθενται ποσά «εις βελτίωσιν του Ιερατείου» και για την εκπαίδευση των νέων. Αυτή η ευρεία διατύπωση «εις βελτίωσιν του Ιερατείου» (άμισθου τότε), δεν κάνει λόγο ρητώς και μόνον για την μισθοδοσία του κλήρου⁴, περιλαμβάνει όμως νοηματικά κάθε μέτρο κρατικής συνδρομής για την υλική ή μορφωτική αναβάθμιση των κληρικών. Αποτελούσε κρατική αυτοδέσμευση⁵ για τους σκοπούς γενικού

³. Βλ. Αρχεία Εθνικής Παλιγενεσίας, τ. 4 (1973), σελ. 190-191, διαθέσιμα σε: <http://paligenesia.parliament.gr/>

⁴. Η μοναδική διαρρήδη δέσμευση περιέχεται στο «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος» του 1832 (γνωστό ως «Ηγεμονικόν» Σύνταγμα της Ε΄ Εθνοσυνέλευσης), το οποίο όμως ουδέποτε ίσχυσε : «*Η νομοθετική εξουσία ... θέλει διορίσει ομοίως τον αριθμόν των αρχιερέων και ιερέων των αναγκαιών εις την Ελληνικήν Επικράτειαν και εξασφαλίσει τα προς διατροφήν αυτών,...*» (Κεφ. Β΄ §1 Περί Θρησκείας, αρ. 8).

⁵. Ήταν μία νομοθετική αυτοδέσμευση του Κράτους, αλλά (με όρους νομικής ακρίβειας) όχι «σύμβαση Κράτους - Εκκλησίας για την μισθοδοσία του κλήρου (το 1829 εξάλλου η

συμφέροντος, που θα υπηρετούσε η περιέλευση της εκκλησιαστικής (μοναστηριακής) ακίνητης περιουσίας στο Κράτος. Η γενική ρήτρα της Δ' Εθνοσυνέλευσης επαναλήφθηκε ως δεσμευτική κατεύθυνση σε κρατικές Εγκυκλίους⁶ και στο βασιλικό διάταγμα της 13.12.1834 (άρθρο 10), που ίδρυσε το «Εκκλησιαστικόν Ταμείον» για τη διαχείριση της δημευθείσας περιουσίας των διαλελυμένων Μονών⁷. Μαρτυρίες, χωρίς αναλυτικά κτηματογραφικά στοιχεία, κάνουν λόγο για μοναστηριακή περιουσία ίση με το 1/3 ή το 25% των «γαιών» της τότε (1833) ελληνικής επικράτειας⁸. Και να μεν η ερμηνεία της Ιεράς Συνόδου (Εγκύκλιος της 12/10/1833) ήταν ότι εκ του κρατικού «Εκκλησιαστικού Ταμείου» «θέλουσι μισθοδοτείσθαι οι Επίσκοποι της Επικρατείας και οι άλλοι κληρικοί», ωστόσο η κρατική «συμβολή» στην μισθοδοσία του εφημεριακού κλήρου ξεκίνησε μόλις την 1/10/1945⁹.

β) Ο αναγκαστικός νόμος 536/1945 (ΦΕΚ Α' 226/1945) απαγόρευσε την πληρωμή των κληρικών σε είδος από τους ενοριτες¹⁰, προέβλεψε την

Εκκλησία της Ελλάδος δεν ήταν αυθύπαρκτο νομικό πρόσωπο και οι εν Ελλάδι Επισκοπές υπάγονταν απευθείας στο Οικ. Πατριαρχείο).

⁶. Εγκύκλιοι της 8/10/1829 και 18/12/1829 του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια, της 9/10/1829 του Γραμματέως (Υπουργού) Εκκλησιαστικών Ν. Χρυσόγελου (Κ. Οικονόμου, Τα σωζόμενα εκκλησιαστικά συγγράμματα, τ. Β' (1864), σελ. 59, 62-63, 66)

⁷. Το κρατικό αυτό νομικό πρόσωπο (ΦΕΚ 41/1834) ιδρύθηκε για να διαχειριστεί την περιουσία των Μονών, τις οποίες διέλυσε και δήμευσε η Αντιβασιλεία δυνάμει των βασιλικών διαταγμάτων της 25/9/1833 και 25/2/ 1834. Οι διαλελυμένες Μονές των ετών 1833-1834 υπολογίζονται σε 416 (Μητροπ. Λαρίσης Δωρόθεος, Η εξέλιξις του αναπολλοτριώτου της εκκλησιαστικής περιουσίας μέχρι σήμερα, Αθήναι 1951, σελ. 26) ή 412 (Α. Μάμουκας, Τα Μοναστηριακά, εν Αθήναις 1859, σελ. 148 (υποσημ.), Σπ. Κοκκίνης, Τα μοναστήρια της Ελλάδος, Εστία 1999, σελ. 240, υποσημ.) ή 313 (Ν.Τόμπρος, Μονές και Μοναχοί στον Ελλαδικό χώρο, 2001, τ. Β', σελ. 12, αδημ. διδ.διατρ., διαθέσιμη σε: <http://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/13037>).

⁸. G.L. Maurer, Ο ελληνικός λαός, τ.Β' Αφοι Τολιδή 1976, σελ. 516), Χ.Πατρινέλης, «Κτηματική περιουσία και οικονομική δραστηριότητα των Μονών», Ιστορία Ελληνικού Έθνους, Εκδοτ. Αθηνών τ.10, σελ. 143. Το 1833 το ελληνικό κράτος περιελάμβανε την Στ. Ελλάδα μέχρι τη γραμμή Αμβρακικού - Παγασητικού, Εύβοια, Σποράδες, Πελοπόννησο, Κυκλάδες και είχε έκταση 47.516. τ.χλμ..

⁹. Εξήντα έτη μετά την πρώτη δήμευση μοναστηριακής περιουσίας ο Υπουργός Εκκλησιαστικών & Δημ. Εκπαιδύσεως ζητούσε ακόμα από τους Μητροπολίτες να τον συνδράμουν «*δια των πεφωτισμένων ημών πληροφοριών επί τε της υποδείξεως πόρων εις μισθοδοσίαν του κλήρου*» (Εγκύκλιος αρ. πρωτ. 21257/11.11.1895, βλ. Συλλογή Εγκυκλίων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, εν Αθήναις 1901, σελ. 276)

¹⁰. «...1800 και πλέον ιερείς εμισθοδοτούντο εις είδος απ' ευθείας υπό των ενοριτών. Η δύναμις του παλαιωτάτου τούτου εθίμου υφισταμένη κατάστασις καταργείται ... τερματιζομένης ούτω

λειτουργία ειδικού λογαριασμού («Κεφάλαιον προς πληρωμήν μισθού εφημεριακού κλήρου»), ενώ θέσπισε 6.000 οργανικές θέσεις κληρικών στην ελληνική επικράτεια – που περιλαμβάνει όχι μόνον την Εκκλησία της Ελλάδος, αλλά και την Εκκλησία της Κρήτης, ενώ αργότερα ενσωματώθηκε η Δωδεκάνησος (Μητροπόλεις υπαγόμενες στο Οικ. Πατριαρχείο). Ο ίδιος νόμος θεσμοθέτησε 2 πόρους του ανωτέρω ειδικού λογαριασμού : α) ειδική εισφορά όλων των ενοριακών, συναδελφικών και διεπόμενων από ειδικούς νόμους Ναών ποσοστού 25% (και από το 1968 ποσοστού 35%) επί των ακαθαρίστων εσόδων τους¹¹, β) «ενοριακή εισφορά» των πιστών (άρθρα 3-10), δηλαδή ετήσια καταβολή στα κατά τόπους Δημόσια Ταμεία ποσού από 300 δρχ. έως 3.000 δρχ. για κάθε ορθόδοξη χριστιανική οικογένεια (καταργήθηκε το 1962). Τέλος προέβλεψε συμβολή του κράτους, δηλαδή ενίσχυση, του παραπάνω ειδικού λογαριασμού. Ειδικότερα αναφέρει (άρθρο 12 παρ. 3) : «το εις το τέλος εκάστου οικονομικού έτους παραμένον άνοιγμα του ως άνω χρηματιστικού λογαριασμού καλύπτεται δι' ισοπόσου χορηγίας του Δημοσίου». Αποδεικνύεται λοιπόν ανακριβής ο αφορισμός ότι το Δημόσιο ανέλαβε την πλήρη μισθοδοσία του κλήρου από το 1945¹². Επίσης, είναι σαφές ότι ναι μεν το νομοθέτημα εισήγαγε διαρκή δέσμευση για την ενίσχυση της μισθοδοσίας και θέσπισε σταθερό αριθμό 6.000 οργανικών θέσεων κληρικών με βάση τα τότε δημογραφικά δεδομένα¹³, εφαρμόστηκε όμως, από της ενάρξεως ισχύος του, για την ενίσχυση της μισθοδοσίας και των 7.151 (τότε) υπηρετούντων εφημερίων¹⁴. Δηλαδή, παρότι ο νόμος 536/1945 περιόρισε τις εφημεριακές θέσεις σε 6.000 (καθιστώντας «υπεράριθμους»

μιας παραδόσεως μη απεχούσης κατά πολύ της απαιτείας ...» (Εγκύκλιος Υπ. Οικονομικών υπ' αριθμ. 95/17.9.1945)

¹¹. Άρθρα 2 παρ. 2 περ. Α' του Α.Ν. 536/1945 και 5 του Α.Ν. 469/1968.

¹². Είναι ενδιαφέρον ότι μετά την έναρξη ισχύος του Α.Ν. 536/1945 η συμμετοχή του Κράτους στην μισθοδοσία ανερχόταν σε ποσοστό 4%, καθώς η μισθοδοσία των 7.151 υπηρετούντων κληρικών το 1945 κόστιζε 728.466.000 δρχ. και καλυπτόταν από : α) την ειδική εισφορά των Ναών (200.000.000 δρχ.), β) την ενοριακή εισφορά των πιστών (500.000.000 δρχ.), γ) το Κράτος (30.000.000 δρχ.) (βλ. Εγκύκλιο του Υπουργείου Οικονομικών υπ' αριθμ. 95/17.9.1945 με αρ. πρωτ. Π11638).

¹³. Κατά την απογραφή της 7.4.1951 η Ελλάδα είχε 7.632.801 κατοίκους.

¹⁴. Ο νομοθετικός (περι)ορισμός των 6.000 θέσεων δεδηλωμένα (βλ. Εγκύκλιο Υπ. Οικονομικών 95/17.9.1945) στόχευε να μειώσει τους ήδη τότε υπηρετούντες κληρικούς, που ήταν περισσότεροι (7.151). Ωστόσο η ερμηνευτική Εγκύκλιος σαφώς προέβλεπε ότι ο νόμος 536/1945 ισχύει για την μισθοδοσία όλων των υπηρετούντων (7.151) κληρικών.

1.151 εφημερίους¹⁵), εντούτοις εφαρμόσθηκε από το Δημόσιο εξαρχής για την μισθοδοσία όλων των κληρικών, και πέραν του νομοθετημένου αριθμού.

γ) Την 24/7/1968 ο αναγκαστικός νόμος 469/1968 (ΦΕΚ Α' 162/1968) εξομοίωσε μισθολογικά τον κληρικό με τον δημόσιο υπάλληλο. Άρα το κράτος από το 1968, για πρώτη φορά, αναλαμβάνει την υποχρέωση να συμπληρώνει τον παραπάνω ειδικό λογαριασμό με στόχο ο εφημέριος - ιερέας να λαμβάνει μισθό ίσο με του δημοσίου υπαλλήλου. Αυξάνεται επομένως η οικονομική συμμετοχή του Δημοσίου, αφού από την 1/9/1962¹⁶ είχε καταργηθεί η «ενοριακή εισφορά» των πιστών, οπότε ο λογαριασμός χρηματοδοτείτο πλέον από κρατικούς πόρους και την εισφορά (35%) εκ των εσόδων των Ναών (παγκάρια, μισθώματα κλπ.).

δ) Την 19/9/1970 η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος με δικό της Κανονισμό (2/1969, ΦΕΚ Α' 193/1969) αύξησε τις «οργανικές θέσεις» κληρικών των Ενοριών της σε 8.000 (ο Κανονισμός δεν περιείχε ρύθμιση για τη μισθοδοσία, υπολαμβάνοντας προφανώς ότι οι 8.000 κληρικοί μισθοδοτούνται βάσει του Α.Ν. 469/1968, ακόμα και εάν υπερβαίνουν τον αριθμό νομοθετημένων «οργανικών θέσεων» (6.000) του Α.Ν. 536/1945, μια και από την έναρξη εφαρμογής του το μεικτό σύστημα μισθοδοσίας (εισφορά Ναών, εισφορά πιστών και κρατική συμβολή) ουδέποτε περιορίσθηκε στους 6.000 κληρικούς).

ε) Οι Αρχιερείς της Εκκλησίας της Ελλάδος (Μητροπολίτες, τιτουλάριοι - βοηθοί επίσκοποι) μισθοδοτούνται από τον κρατικό προϋπολογισμό από την 1/1/1980, ενώ οι Αρχιερείς της Εκκλησίας της Κρήτης από την 7/10/1971 και της Δωδεκανήσου από την 25/9/1969¹⁷.

¹⁵. Ακριβολογώντας ο Α.Ν. 536/1945 δεν κατέστησε υπεράριθμο κανέναν συγκεκριμένο κληρικό, διότι προέβλεπε την έκδοση διατάγματος κατανομής των 6.000 θέσεων ανά την επικράτεια (άρθρο 15 παρ. 2), που δεν εκδόθηκε ποτέ. Έτσι, ελλείπει κατανομής των 6.000 θέσεων, κανένας συγκεκριμένος εφημέριος δεν βρέθηκε χωρίς κατανεμημένη οργανική θέση, δηλ. υπεράριθμος.

¹⁶. Άρθρο 26 παρ. 2 Ν.Δ/τος 4242/1962 (ΦΕΚ Α' 136/1962).

¹⁷. Βλ. αντίστοιχα άρθρα : α) 8 Ν. 1041/1980 (ΦΕΚ Α' 75/1980), β) 1 Ν.Δ/τος 986/1971 (ΦΕΚ Α' 193/1971) και 2 Ν. 449/1976 (ΦΕΚ Α' 273/1976), γ) 1 Ν.Δ/τος 295/1969 (ΦΕΚ Α' 194/1969).

στ) Μετά την κατάργηση του κρατικού «Οργανισμού Διοικήσεως Εκκλησιαστικής Περιουσίας» (Ο.Δ.Ε.Π.)¹⁸ το Δημόσιο ανέλαβε συμβατικά (Σύμβαση της 11/5/1988, νόμος 1811/1988, ΦΕΚ Α' 231/1988) την μισθοδοσία των 85 ιεροκληρικών του Ο.Δ.Ε.Π. έναντι της παραχώρησης της (όσης στερείται τίτλων ιδιοκτησίας) μοναστηριακής δασικής και αγροτολιβαδικής περιουσίας¹⁹.

ζ) Η ειδική εισφορά από τα ακαθάριστα έσοδα των Ναών καταργήθηκε την 28/1/2004 (νόμος 3220/2004, ΦΕΚ Α' 15/2004) επί «Εκσυγχρονισμού» και Κυβερνήσεως Κώστα Σημίτη και δεν αντικαταστάθηκε. Ουσιαστικά δηλαδή μετά την 28/1/2004 οι μισθοί των ιερών καταβάλλονται με επιβάρυνση μόνο του κρατικού προϋπολογισμού χωρίς την συμμετοχή των Ναών δια της εισφοράς.²⁰ Η πρώτη φορά που

¹⁸. Το Κράτος, πέραν του «Εκκλησιαστικού Ταμείου», που ίδρυσε (1834) για τη διοίκηση της περιουσίας των διαλελυμένων Μονών (1833-1834), συνέστησε και το «Γενικόν Εκκλησιαστικόν Ταμείον» για την εκμετάλλευση εσόδων της μοναστηριακής περιουσίας των διατηρούμενων Μονών (νόμος ΓΥΙΔ' /1909, ΦΕΚ Α' 270), το οποίο, μετά την οικονομική του κατάρρευση λόγω των απαλλοτριώσεων της δεκαετίας του 1920, διαδέχθηκε ο Ο.Δ.Ε.Π. (1930-1988). Γενικότερα για την περιουσία και τη μισθοδοσία, βλ. την εισήγηση του σεβ. Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου (Σαββάτου) στο συνέδριο «Εκκλησία και Αριστερά» (ΑΠΘ, 22-23 Ιανουαρίου 2013).

¹⁹. Άρθρο 3 Ν. 1811/1988 (ΦΕΚ Α' 231/13.10.1988). Οι θέσεις όσων εκκλησιαστικών υπαλλήλων των Μητροπόλεων πληρώνονται σήμερα από το Δημόσιο προήλθαν από μετατροπή, με διάφορους νόμους από τη δεκαετία του 1980, οργανικών θέσεων διακόνων σε θέσεις λαϊκών υπαλλήλων –φυσικά οι Μητροπόλεις διαθέτουν και εκκλησιαστικούς υπαλλήλους, που αμείβουν από τους πόρους τους.

²⁰. Σημειωτέον ότι πέραν αυτής της κατηγορημένης εισφοράς, τα νομικά πρόσωπα της Εκκλησίας της Ελλάδος, της Εκκλησίας Κρήτης και της Δωδεκανήσου καταβάλλουν φόρους (ΕΝΦΙΑ, εισοδήματος, κληρονομιών κ.λπ.). Ο συνολικός ΕΝΦΙΑ της «Εκκλησίας της Ελλάδος» (κεντρικός φορέας με έδρα την Αθήνα), των 82 Μητροπόλεων και των Μονών και Ενοριών της Εκκλησίας της Ελλάδος (χωρίς δηλ. την Κρήτη, Δωδεκάνησο και Αγ. Όρος) για το 2013 υπολογίζεται υπερβαίνων τα 10.000.000 Ευρώ. Αναπαράγουμε εδώ ενδεικτικά παλαιότερη ενημέρωση της Ιεράς Συνόδου για τη φορολόγηση της Εκκλησίας (22/2/2012): «*Η Εκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἐλπίζουσα ὅτι ὁ δημοσιογραφικός θόρυβος, ὁ ὁποῖος προκλήθηκε χθές σχετικῶς πρὸς τὴν φορολόγηση τῆς Ἐκκλησίας, ὀφείλεται σέ ἔλλειψη λεπτομεροῦς ἐνημερώσεως ὅσων τὸν προκαλέσαν, ἐπιθυμεῖ νά ἐνημερώσει δημοσίως ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, οἱ Ἱερές Μητροπόλεις μέ τὰ ἐκκλησιαστικά τους ἰδρύματα, οἱ Ἱερές Μονές καί οἱ Ἐνορίες, οἱ ὁποῖες εἶναι ξεχωριστά μεταξύ τους νομικά πρόσωπα, καταβάλλουν κάθε χρόνο στίς κατά τόπους Δ.Ο.Υ. τίς παρακάτω νομοθετημένες φορολογικές ὑποχρεώσεις τους : 1.Φόρο ἐπί τῶν κατ' ἔτος μισθωμάτων, πού εἰσπράττουν ἀπό ἀκίνητα, μέ συντελεστή 20% ἐπί τῆς ἀξίας τους, 2.Συμπληρωματικό φόρο ἐπί τῶν εισοδημάτων τους ἀπό οἰκοδομές καί ἐκμισθώσεις γαιῶν μέ συντελεστή 3%, 3.Προκαταβολή τοῦ φόρου (γιά τό ἐπόμενο ἔτος) μέ συντελεστή 55% ἐπί τῆς ἀξίας τοῦ παραπάνω συμπληρωματικοῦ φόρου, 4.Φόρο ἐπί τῆς ἀκινήτης περιουσίας τους μέ συντελεστή 3% ἐπί τῆς ἀντικειμενικῆς ἀξίας τους (ἐκτός ἐάν πρόκειται γιά οἰκοδομήματα*

εγκαθιδρύεται «δωρεάν» καθολική μισθοδοσία του κλήρου, λοιπόν, είναι επί «Εκσυγχρονισμού» και κυβερνήσεως Κώστα Σημίτη...

η) Το 2013, ο νόμος 411/2013 (ΦΕΚ Α' 18/2013) ορίζει για πρώτη φορά ότι όσοι κληρικοί μισθοδοτούνται ήδη («ρύθμιση σκούπα») από τον ειδικό λογαριασμό του νόμου 536/1945, πλέον μισθοδοτούνται από τον τακτικό κρατικό προϋπολογισμό.

θ) Ο νομοθέτης ουδέποτε μετέβαλλε ρητώς τον αριθμό των 6.000 οργανικών θέσεων κληρικών των Ενοριών, που ορίζει ο νόμος 536/1945. Αξίζει να σημειωθεί ότι το πλαφόν οργανικών θέσεων (6.000) όχι μόνο δεν τηρήθηκε από την ίδια την Πολιτεία κατά την έναρξη της συμβολής της (1945) στην μισθοδοσία των κληρικών (οι οποίοι τότε ήταν 7.151), αλλά, παρά την θεσμοθέτησή του, συνέχισε παράλληλα να εφαρμόζεται (μέχρι την έναρξη ισχύος του μνημονιακού νόμου 3833/2010, που ανέστειλε γενικά

λατρευτικής, εκπαιδευτικής, θρησκευτικής ή κοινωφελούς χρήσεως π.χ. Ί. Ναοί, γηροκομεία, χώροι συσσιτίων), 5. Φόρο επί των κληρονομιών και δωρεών με συντελεστή 0,5% επί της αξίας τους, 6. Τέλος χαρτοσήμου και δικαιώματα ΟΓΑ συνολικού ποσοστού 2,40% επί κάθε χρηματικής παροχής πιστών προς τούς Ί. Ναούς λόγω ιεροπραξιών. Επίσης τὰ παραπάνω νομικά πρόσωπα τῆς Ἐκκλησίας παρακρατοῦν καὶ ἀποδίδουν στίς Δ.Ο.Υ. τὰ παρακάτω φορολογικά ἔσοδα :

1. Φόρο μισθωτῶν ὑπηρεσιῶν γιά τούς ἐκκλησιαστικούς ὑπαλλήλους καὶ συνεργάτες τους, πού ἀμείβονται ἀπό τόν προϋπολογισμό τους, 2. Φ.Π.Α. μέ τούς προβλεπομένους συντελεστές γιά ὑπηρεσίες καὶ ἀγαθά, 3. Φόρο εἰσοδήματος μέ συντελεστή 8% σέ ὅλα τὰ τιμολόγια παροχῆς ὑπηρεσιῶν, 4. Φόρο εἰσοδήματος μέ συντελεστή 4% σέ ὅλα τὰ δελτία ἀποστολῆς ἀγαθῶν καὶ μέ συντελεστή 1% γιά τὰ ὑγρά καύσιμα. Τέλος, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπιθυμεῖ να τονίσει ἀφ' ἑνός ὅτι ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπό τόν φόρο ἀκίνητης περιουσίας γιά τὰ ἀκίνητα λατρευτικῆς, θρησκευτικῆς καὶ κοινωφελοῦς χρήσεως ἰσχύει ἀπό τό ἔτος 2008 γιά ὅλα τὰ θρησκευόμενα καὶ δόγματα, πού ἔχουν ἀκίνητη περιουσία ἐντός Ἑλλάδος καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι, παρότι τὰ ἔσοδά Της προέρχονται μέχρι σήμερα ἀπό τό ὑστέρημα πιστῶν καὶ χρησιμοποιοῦνται γιά τήν συντήρηση τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινωφελῶν Της ἰδρυμάτων, οὐδέποτε ζήτησε κάποια ἄνιση φορολογική μεταχείριση σέ σχέση μέ τούς ὑπολοίπους φορολογούμενους μὴ κερδοσκοπικούς ὀργανισμούς τῆς Χώρας. Ἡ Κεντρικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οἱ Ἱερές Μητροπόλεις, οἱ Ἐνορίες, οἱ Ἱερές Μονές καὶ τὰ Ἐκκλησιαστικά Ἰδρύματα κατὰ τό ἔτος 2011 κατέβαλαν συνολικά φόρους ὕψους 12.584.139,92€.» Για το 2015, πάλι για το κεντρικό Ν.Π.Δ.Δ. «Εκκλησία της Ελλάδος», ανακοινώθηκαν τα ακόλουθα. Σημειώνουμε ρητώς πως εδώ πρόκειται για ένα μόνο, αν και το κεντρικότερο, των περίπου 6700 Ν.Π.Δ.Δ. της «Εκκλησίας» και όχι για μια συγκεκριμένη εικόνα της φορολογίας για όλα τα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα : «Η Δ.Ι.Σ. [Διαρκῆς Ἱερὰ Σύνοδος] ἐνέκρινε τον Απολογισμό Ἐσόδων - Ἐξόδων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος του διαχειριστικοῦ ἔτους 2015, ο οποίος συνοπτικά ἔχει ως εξής: Ἐσοδα: .937.238,39 ευρώ, Ἐξοδα: 10.468.737,54 ευρώ, Διαφορὰ Χρήσεως: - 1.531.499,15 ευρώ. Ἰδιαίτερως σημειώνεται ὅτι γιά τὴν πληρωμὴ φόρων δαπανήθηκαν 3.436.438,01 ευρώ, ἐκ των οποίων γιά πληρωμὴ του: 1. Ἐνιαίου Φόρου Ἰδιοκτησίας Ἀκινήτων (ΕΝΦΙΑ) 2.756.992,39 ευρώ, 2. Φόρου ἐπὶ μισθωμάτων 137.608,71 ευρώ, 3. Ἐκτάκτου ἐιδικοῦ τέλους δομημένων ἐπιφανειῶν 91.624,28 ευρώ»

τους διορισμούς), ως μακρά και συμφωνημένη πρακτική Κράτους και Εκκλησίας²¹ ο προγενέστερος αναγκαστικός νόμος 2200/1940 (άρθρο 51), ο οποίος επέτρεπε στις Μητροπόλεις να χειροτονούν - διορίζουν κληρικούς ανάλογα με τον αριθμό των οικογενειών κάθε Ενορίας²². Πάντως να μην ερμηνευτικά μπορούμε να συμπεράνουμε ότι, αφού ο νόμος 4111/2013 ενέταξε στον τακτικό προϋπολογισμό όλους τους μισθοδοτούμενους κληρικούς κατά την έναρξη ισχύος του νόμου (25/1/2013), νομιμοποιήθηκαν *ex tunc* οι έως τότε υπηρετήσαντες και οι τότε υπηρετούντες, αλλά, όταν εκείνοι αποχωρούν από τη θέση τους, ωστόσο δεν προκύπτει ότι το κράτος έχει αναθεωρήσει (προς τα πάνω) την *νομοθετική του υποχρέωση* να αμείβει κληρικούς, που υπερβαίνουν το -ουδέποτε πάντως τηρηθέν από Εκκλησία και Πολιτεία- όριο των 6.000 θέσεων. Η παρατήρηση αυτή δεν σημαίνει ότι το Κράτος δεν υποχρεούται έναντι της Εκκλησίας να διατηρήσει τη μισθοδοσία του κλήρου, αναδεικνύει όμως την ανεπάρκεια και το ξεπερασμένο της διατύπωσης των ισχυουσών νομοθετικών ρυθμίσεων γύρω από το ζήτημα.

Από εκεί και πέρα, σημειωτέον ότι το πλήθος του εφημεριακού κλήρου και η κατανομή τους καθορίζεται από τον κανονισμό υπ' αριθμ. 230/2012 «Περί Εφημερίων και Διακόνων» (ΦΕΚ 73B/9.4.2012²³) και, παλαιότερα, το

²¹. Πρόκειται για διοικητική πρακτική επί έτη παγιωμένη μέσω αφενός της πλειάδας πράξεων Μητροπολιτών περί διορισμού νέων κληρικών, τις οποίες η Πολιτεία δημοσίευε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως για να αποκτήσουν νόμιμη ισχύ, αφετέρου της εγγραφής νέων πιστώσεων στο «Κεφάλαιον προς πληρωμήν μισθού εφημεριακού κλήρου» για τους διοριζόμενους κληρικούς, και αμφοτέρων ασχέτως του ορίου των 6.000 οργανικών θέσεων.

²². Όπως παρατηρεί ο Β. Μάρκος («Κρατικός προϋπολογισμός και Εκκλησία», περιοδ. Νομοκανονικά, τεύχος Οκτ. 2010, σελ. 79-80), σε νομοθετήματα μεταγενέστερα της θέσπισης του πλαφόν των 6.000 θέσεων εφημερίων (βλ. άρθρο 3 παρ. 5 Ν.Δ/τος 3859/1958, ΦΕΚ Α' 155/1958) ετίθετο ως όρος εγκυρότητας του διορισμού του εφημερίου μόνον η τήρηση της αναλογίας οικογενειών και εφημερίων κατά τον νόμο 2200/1940 και όχι το πλαφόν των 6.000 θέσεων του νόμου 536/1945 -επομένως το αριθμητικό όριο αγνοήθηκε και από κατοπινούς νόμους.

²³ Π.χ. Άρθρο 3. «1. Οι υφιστάμενες και λειτουργούσες ενορίες διατηρούνται. Σε κάθε ενορία υφίσταται μία τουλάχιστον οργανική θέση Εφημερίου. 2. Σε πόλεις με πληθυσμό άνω των 200.000 κατοίκων, σε κάθε ενορία υφίσταται μία οργανική θέση Εφημερίου ανά δύο χιλιάδες οικογένειες και δεν υπερβαίνουν τους πέντε τακτικούς Εφημέριους ανά ενορία. 3. Σε πόλεις με πληθυσμό άνω των 100.000 κατοίκων, σε κάθε ενορία υφίσταται μία οργανική θέση Εφημερίου ανά χίλιες οικογένειες. 4. Σε πόλεις με πληθυσμό έως 100.000 κατοίκους, σε κάθε ενορία υφίσταται μία οργανική θέση Εφημερίου ανά πεντακόσιες οικογένειες. 5. Σε

πλήθος των ενοριών κ.λπ. με τον κανονισμό υπ' αριθμ. 2 «Περί Ιερών Ναών, Ενοριών και Εφημερίων» (ΦΕΚ 193Α 19.9.1970), πέρα από τον ίδιο τον καταστατικό χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος. Περαιτέρω, τα εκκλησιαστικά ΝΠΔΔ ρυθμίζουν επιμέρους ζητήματα με το δικαίωμα δημοσίευσης κανονιστικών πράξεων που διαθέτουν, αφ' ης στιγμής πλέον σήμερα περιλαμβάνουν ρήτρα μηδενικού δημοσιονομικού κόστους, δηλαδή το ότι δεν δημιουργείται νέα δαπάνη που να επιβαρύνει το δημόσιο. Στο σύνολο των μεταβολών του καταστατικού χάρτη, του κανονισμού εφημερίων και των κανονιστικών διατάξεων μπορεί κανείς να διαπιστώσει την εξέλιξη του αριθμού θέσεων των εφημερίων.

Εδώ πρέπει να σημειωθούν τρία ακόμα στοιχεία:

Πρώτον, πως φυσικά εξυπακούεται ότι σε αυτήν την ιστορική πορεία πρωταγωνιστικό ρόλο έχει εκ των πραγμάτων η σταδιακή πληθωρική απαλλοτρίωση, κατά κανόνα χωρίς αποζημίωση, ή η δωρεά του μεγαλύτερου κομματιού της εκκλησιαστικής περιουσίας, με την οποία φέρεται συναρτώμενη η μισθοδοσία. Μολαταύτα, η διοικούσα εκκλησία, ενδεχομένως λόγω υπερβάλλουσας εμπιστοσύνης στο πολιτικό προσωπικό της χώρας ή απλώς λόγω ακηδίας, ουδέποτε μερίμνησε για την απομνημείωση αυτής της σχέσης/συνάρτησης στην νομοθεσία!

Δεύτερον, πως γενικότερα για το ζήτημα της μισθοδοσίας και της διαβίωσης, ή ακόμα και επιβίωσης, του κλήρου έχουμε μια εντελώς διαφορετική κατάσταση στην Ελλάδα προ της αστικοποίησής της και στην

πόλεις με πληθυσμό έως 100.000 κατοίκους και σε νησιά, όπου το ένα τρίτο τουλάχιστον του πληθυσμού είναι αλλοδαποί ή αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι, με απόφαση της Δ.Ι.Σ. μετά από σχετική γνωμοδότηση της Συνοδικής Επιτροπής επί των Δογματικών και Νομοκανονικών Ζητημάτων, σε ενορία άνω των τετρακοσίων οικογενειών μπορεί να διορισθεί και δεύτερος Εφημέριος. 6. Σε Ο.Τ.Α. που αποτελούν κοινώς γνωστά κέντρα παραθερισμού και έχουν τουλάχιστον τετρακόσιες μόνιμες οικογένειες, με απόφαση της Δ.Ι.Σ., μετά από σχετική γνωμοδότηση της Συνοδικής Επιτροπής επί των Δογματικών και Νομοκανονικών Ζητημάτων, μπορεί να διορισθεί και δεύτερος Εφημέριος. 7. Για την εφαρμογή των παραγράφων 2-5 του παρόντος άρθρου ο αριθμός των οικογενειών ορίζεται, αφού διαιρεθεί διά του 4 ο αριθμός των Ορθοδόξων Χριστιανών της συγκεκριμένης κάθε φορά ενορίας.»

ζωή των σημερινών άστεων: οι κληρικοί εκ των πραγμάτων δεν θα μπορούσαν να επιβιώσουν με τις κεντρικά διατεθειμένες παροχές που (δεν) είχαν τότε στις σημερινές συνθήκες. Και πέραν τούτων όμως, το καθεστώς άνευ μισθοδοσίας στις αρχές του 20ού αιώνα συνεπάγεται τρομακτικές αδικίες και ανισότητες, καθώς οι εφημέριοι μεγαλύτερων εκκλησιαστικών κοινοτήτων δεν αντιμετώπιζαν βιοποριστικό πρόβλημα, ενώ οι εφημέριοι μικρών χωριών έπρεπε να αναμένουν τη μικρή δωρεά σε είδος (σιτάρι, λάδι κ.λπ.) για να θρέψουν τις οικογένειές τους.

Τρίτον, το status quo της μισθοδοσίας κατ' ουσίαν δεν υπάρχει πλέον, κάτι που οι υπερασπιστές του δεν φαίνεται να το έχουν συνειδητοποιήσει ακόμα. Αυτή τη στιγμή η μισθοδοσία του κλήρου βρίσκεται σε μια «παγίδα θανάτου» και φθίνει γραμμικά, αφού θεωρούμενη ως υπαγόμενη σε καθεστώς δημοσίων υπαλλήλων, υπόκειται στην μνημονιακή υποχρέωση για πρόσληψη μόνον ενός νέου κληρικού-δημοσίου υπαλλήλου μετά την συνταξιοδότηση τουλάχιστον πέντε παλαιότερων. Υποτίθεται πως αυτή η διάταξη (νόμος 3833/2010) έχει μνημονιακή ημερομηνία λήξης, αλλά έχουμε κάθε λόγο να πιστεύουμε πως θα συνεχιστεί για αρκετό καιρό ακόμα. Ως εκ τούτου, ήδη η μισθοδοσία του κλήρου φθίνει, και σε βάθος χρόνου υπονομεύει τραγικά την ικανότητα της Εκκλησίας να παρέχει εφημέριους στις Ενορίες. Ενορίες που παραμένουν, φυσικά, όσες ήταν και πριν, με τις ανάγκες που είχαν και πριν, αφού οι εκκλησιαστικές κοινότητες-ενορίες και οι ανάγκες τους σε εφημερίους δεν υπακούουν στη λογική των υπεραρίθμων του Δημοσίου από τις εποχές που το κράτος καταπολεμούσε την ανεργία με προσλήψεις στο δημόσιο, δομώντας παράλληλα το εκάστοτε κομματικό κράτος και τα πελατειακά δίκτυά του: μένουν ως έχουν. Ήδη πολλοί κληρικοί χειροτονώντας άνευ μισθού, και ουσιαστικά ακολουθούν την προηγούμενη τους εργασία, κάτι που δεν καθιστά εφικτή την πλήρους απασχολήσεως πατρότητα μιας ενορίας και των αναγκών αυτής και των ενοριτών της: συνήθως δεν τοποθετούνται ως πλήρεις εφημέριοι, αλλά ως βοηθητικοί κληρικοί.²⁴ Δηλαδή είναι ακριβώς η υπεράσπιση του status quo η οποία τώρα, στα μνημονιακά χρόνια, έχει θέσει απαρέγκλιτη ημερομηνία λήξης στην ίδια τη

²⁴. Εδώ πρέπει να υπομνησθεί το αυτονόητο, πως ο εφημεριακός κλήρος συνιστά εργασία (υπερ)πλήρους απασχόλησης καθ' όλη τη διάρκεια της εβδομάδος και όχι, όπως θεωρούν οι αφελέστεροι των αντικληρικαλιστών, μια εργασία... της Κυριακής!

μισθοδοσία του κλήρου όπως τη γνωρίζουμε. Αυτή δεν απειλείται πλέον θανάσιμα μόνον από τυχόν απότομες πολιτικές αλλαγές του ισχύοντος πλαισίου, αλλά και από την ίδια την πρόοδο του χρόνου, έτσι όπως έχουν τα πράγματα σήμερα.

Πέραν αυτών, πρέπει να αποσαφηνιστεί και να ληφθεί υπ' όψιν πως εάν αύριο το πρωί η μισθοδοσία των κληρικών έπαυε, η διοικούσα Εκκλησία δεν έχει και δεν θα είχε την δυνατότητα να την αναπληρώσει με ίδιους πόρους. (Άλλωστε αυτά τα χρόνια, βοήθους της κρίσης, αλλά και του εκκλησιαστικού ΕΝΦΙΑ που συνολικά, για όλα τα εκκλησιαστικά ΝΠΔΔ, πρέπει να υπερβαίνει τα 10.000.000 ευρώ κατ' έτος, τα κεντρικά νομικά πρόσωπα της Εκκλησίας, παρουσιάζουν ευμεγέθη ζημία και νέο χρέος κατ' έτος.) Αυτό συνεπάγεται ότι χιλιάδες οικογενειών, συνηθέστερα πολυτέκνων, θα βρίσκονταν κυριολεκτικά στο δρόμο. Σημειωτέον ότι περίπου το 92% του εν Ελλάδι κλήρου αποτελείται από εγγάμους κληρικούς, με οικογένειες συνήθως πολύτεκνες. Ακόμα και κάποιος διακανονισμός επιστροφής τεραστίων κομματιών απαλλοτριωθείσης περιουσίας και εμπορικής εκμεταλλεύσεώς τους θα απαιτούσε την παρέλευση κάποιων ετών για να υφίσταται το απαραίτητο κεφάλαιο, ενώ είναι εντελώς ασαφές το ποιά εκμετάλλευση ποιάς περιουσίας, ήδη εκκλησιαστικής ή προς υποθετική επιστροφή στην Εκκλησία, θα απέδιδε το ποσό που αντιστοιχεί σήμερα στην μισθοδοσία και συνταξιοδότηση του κλήρου –πόσω δε μάλλον όταν οι περισσότερες θεωρητικά αξιοποιήσιμες με τέτοιο τρόπο πρώην εκκλησιαστικές εκτάσεις καταλαμβάνονται σήμερα από πυκνή δόμηση και χιλιάδες κατοίκων-πολιτών.

Είναι πραγματικά ενδιαφέρον το πώς αντιμετωπίζεται το ζήτημα της μισθοδοσίας του κλήρου στον ελλαδικό δημόσιο λόγο. Από τη μία έχουμε τους κατ' εξοχήν αντικληρικαλιστές, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι το καθεστώς μισθοδοσίας του κλήρου που ισχύει στην Ελλάδα δεν ισχύει πουθενά στην Ευρώπη, και ότι άρα πρέπει να «γίνουμε Ευρώπη»²⁵. Ακόμα και εάν η εκτίμηση πως πουθενά στην Ευρώπη δεν μισθοδοτείται ο κλήρος

²⁵. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Αδ. Κοραής, κομιστής ιδεών του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού στον εν Ελλάδι δημόσιο λόγο, υποστήριξε, συνεπής στην προοπτική μιας «εθνικής Εκκλησίας», την κρατική μισθοδοσία του κλήρου «...να πληρώνονται από το δημόσιον εκάστης πόλεως οι κατά πόλεις ευρισκόμενοι λειτουργοί της θρησκείας» (Αδ. Κοραής, Αλληλογραφία, τ. IV, σελ. 374).

από το κράτος είναι ακριβής, που δεν είναι ακριβής, μοιάζει να αγνοεί ένα θεμελιώδες γεγονός. Ότι η μισθοδοσία του κλήρου πρέπει να ιδωθεί σε συνάρτηση με το ποιες παροχές δίνει γενικώς το κράτος στην εκκλησία.

Επί παραδείγματι, όταν στην Γερμανία το κεντρικό ομοσπονδιακό κράτος δίνει στην ευαγγελική και στην ρωμαιοκαθολική εκκλησία περίπου μισό δισεκατομμύριο ευρώ τον χρόνο, ανεξάρτητα από άλλες παροχές σε χρήμα και σε είδος και ανεξάρτητα από επιμέρους παροχές του εκάστοτε κρατιδίου, αλλά κυρίως ανεξάρτητα από τον εκκλησιαστικό φόρο (Kirchensteuer), που όντως πληρώνουν οι πιστοί συγκεκριμένων θρησκευτικών κοινοτήτων μέσω του κράτους και καθαρά από τον κεντρικό φορολογικό κορβανά, τότε το ερώτημα για το αν το γερμανικό κράτος μισθοδοτεί τον ιερό κλήρο ή όχι δεν έχει πλέον κανένα νόημα. Διότι η σημασία της διαφοράς ανάμεσα στην απευθείας μισθοδοσία του κλήρου από το κράτος και στην παροχή τεράστιων ποσών στις εκκλησίες από τον κεντρικό κορβανά των εσόδων του κράτους είναι τελικά επουσιώδης, συμβολικός, κατ' επίνοιαν, ψιλώ νοήματι. Αυτό όμως δεν ενδιαφέρει τον αντικληρικαλιστή επικριτή, ο οποίος αμέσως θα κραυγάσει «ας ακυρωθούν λοιπόν όλες οι παροχές του κράτους στην εκκλησία γενικώς», ξεχνώντας ότι μόλις πριν από λίγο είχε ζητήσει να γίνουν τα ελλαδικά πράγματα «όπως στην Ευρώπη».

Άλλο φαινόμενο είναι οι μισές αλήθειες, που τυγχάνουν φυσικά ολόκληρα ψεύδη. Ένα παράδειγμα που φέρνουμε συχνά είναι ο ισχυρισμός του κατέχοντος τότε υπουργική θέση Τάσου Κουράκη στο συνέδριο «Εκκλησία και Αριστερά», ότι στην Γερμανία μόνον οι πιστοί χρηματοδοτούν μέσω εκκλησιαστικού φόρου την εκκλησία τους και έτσι οι θρησκευτικές κοινότητες χρηματοδοτούνται μόνον από τους πιστούς και όχι από οποιονδήποτε φορολογούμενο, δηλαδή επί παραδείγματι τους αθέους ή τους ανήκοντες σε διαφορετική θρησκεία, κάτι που σύμφωνα με τον κ. Κουράκη θα μπορούσαμε να κάνουμε στην Ελλάδα²⁶, ώστε οι μη

²⁶. Όταν προτάθηκε από την Υψηλή Πύλη η κρατική μισθοδοσία των κληρικών του Οικ. Πατριαρχείου με συμμετοχή των πιστών στο οικονομικό βάρος («εισπραττόμενον ... ομού μετά των επιβαλλομένων φόρων») ο Μητροπολίτης Χίου Γρηγόριος την χαρακτήρισε ως «...εκλαϊκεύουσα, ούτως ειπείν, τον Ιερόν ημών Κλήρον, ... εις τάξιν πολιτικών υπαλλήλων τους Ιερούς της Εκκλησίας Ποιμένας κατάγουσα», διότι «... καθιστά αυτόν δέσμιον, δούλον και

χριστιανοί να μην μισθοδοτούν εμμέσως τον χριστιανό κληρικό.²⁷ Η πραγματικότητα βέβαια διαφέρει από αυτήν που ακούσαμε εξ υπουργικών χειλέων: ναι μεν υπάρχει ένας τέτοιος εκκλησιαστικός φόρος στη Γερμανία (Kirchensteuer), όμως αυτός είναι όπως εξηγήσαμε παραπάνω μόνο μία από τις παροχές που λαμβάνει η εκκλησία (στην συγκεκριμένη περίπτωση, η ρωμαιοκαθολική και ευαγγελική εκκλησία) από το κράτος, αφού τεράστια ποσά δίνονται με διάφορες αφορμές και για διάφορους λόγους στις εκκλησίες από τον κεντρικό κορβανά όλων των φορολογουμένων, και όχι μόνο των θρησκευόμενων. Και εκεί, βέβαια, αυτό λαμβάνει χώρα εν πολλοίς λόγω παρελθουσών απαλλοτριώσεων και γενικότερων υποχρεώσεων του κράτους προς την εκάστοτε εκκλησία και όχι, βέβαια, ως ένα δώρο κράτους προς την εκκλησία... Οπότε, όλοι οι φορολογούμενοι πληρώνουν, απλώς πέραν αυτών των παροχών υφίσταται και μια παραπάνω φορολογική παροχή μόνον από τους πιστούς. Το ζήτημα εδώ είναι πως μόλις μελετηθεί εγγύτερα το επιχείρημα ενός Τάσου Κουράκη, ενός υπουργού, μιας κυβέρνησης, ότι δήθεν στη Γερμανία μόνο οι πιστοί πληρώνουν τη θρησκευτική τους κοινότητα και όχι ο άσχετος με αυτήν φορολογούμενος, άρα μπορούμε να το πράξουμε και εδώ, το επιχείρημα καταρρέει και η ίδια η θέση, η οποία συνιστά εν ταυτώ και αντιπρόταση, καταρρέει μαζί του. Προσέρχονται λοιπόν οι αντικληρικαλιστές στον δημόσιο λόγο πάνοπλοι με σωρεία επιχειρημάτων, που όταν έρθει η ώρα να μετρηθούν αποδεικνύονται όχι λειψά, αλλά εντελώς ανυπόστατα – μισές αλήθειες, δηλαδή ολόκληρα ψεύδη.

Βλέπουμε έστω εισαγωγικά λοιπόν όχι μόνον την πολυπλοκότητα του ζητήματος, αν συνυπολογιστεί το δυσήνιο ζήτημα της πρώην και νυν εκκλησιαστικής περιουσίας και της ελλιπούς εποπτείας που υφίσταται γι' αυτήν, αλλά και την ασάφεια και προβληματική ενημερότητα του εκατέρωθεν εκπορευόμενου δημοσίου λόγου για το θέμα. Σε ένα τέτοιο εκατέρωθεν ασφυκτικό πλαίσιο, οφείλουμε αφ' ότου εξετάσουμε λεπτομερώς το ζήτημα να καταθέσουμε κάποιες προτάσεις για το μέλλον της μισθοδοσίας του κλήρου. Προσανατολιζόμαστε στην απαγκίστρωση

υποχείριον της Πολιτείας» (Γρηγόριος ο Βυζάντιος, Δύο υπομνήματα προς την Μεγάλην του Χριστού Εκκλησίαν κατά της μισθοδοσίας του Ιερού Κλήρου, Χίος 1866, σελ. 5, 7).

²⁷. Με την ίδια, βέβαια, λογική, γιατί ο νησιώτης των Κυκλάδων να χρηματοδοτήσει μέσω των φόρων του έναν μεγάλο αυτοκινητόδρομο στη Μακεδονία, αφού δεν θα τον αξιοποιήσει ο ίδιος;

της μισθοδοσίας του κλήρου ως απλώς μισθοδοσίας του δημοσίου, και στην συνάρτηση αυτής με τα εκκρεμή ζητήματα της εκκλησιαστικής περιουσίας και της αναποζημίωτης απαλλοτριώσεως αυτής. Δεδομένου ότι δεν γνωρίζουμε ποιο είναι το μέλλον στις σχέσεις εκκλησίας-κράτους, δηλαδή το εάν τα χιλιάδες εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα θα συνεχίσουν να είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου (ΝΠΔΔ) ή αν κάποτε, σε ενδεχόμενο «σκληρού» χωρισμού, θα μεταβληθούν σε ιδιωτικού, θα καταθέσουμε μια πρόταση και για τα δύο ενδεχόμενα.

Στην πρώτη περίπτωση, θα έχουμε έναν εξορθολογισμό της καταστάσεως, ενώ για την δεύτερη περίπτωση προτείνουμε ένα κονκορδάτο στο μοτίβο συμφωνιών ανάμεσα στην εκκλησία και στο κράτος που έχουν γίνει σε σειρά ευρωπαϊκών κρατών. Σύμφωνα με αυτό το σενάριο, πάυει κάθε μισθοδοσία των κληρικών από το κράτος, αλλά παράλληλα και ανεξάρτητα από αυτό δεσμεύεται το κράτος σε μια κατ' έτος παροχής συγκεκριμένου ποσού στην εκκλησία κατ' αναλογία απαλλοτριωθείσών αλλά μη αποζημιωθείσών εκτάσεων, ποσό το οποίο θα συναρτάται με τον κατ' έτος πληθωρισμό και το οποίο θα μπορεί ακολούθως να μεταχειρίζεται η εκκλησία για τη μισθοδοσία του κλήρου. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει στη Γερμανία με το κατ' έτος ποσό το οποίο αναφέραμε προηγουμένως, και αξίζει να σημειωθεί ότι πριν από λίγα χρόνια η ευαγγελική εκκλησία ζήτησε να μην της καταβάλλεται αυτό το ποσό από το κράτος, αφού πλέον θα μπορούσε μόνη της να χειριστεί τα του οίκου της, αλλά το κράτος αρνήθηκε²⁸. Και αρνήθηκε στην λογική ότι αυτό το ποσό αντιστοιχεί ακριβώς σε απαλλοτριωθείσες από το κράτος εκτάσεις, και ως εκ τούτου δεν θα μπορούσε να διακόψει την κατ' έτος παροχή του χωρίς να υποχρεούται σε ένα δυσβάστακτο εφ' άπαξ ποσό, το οποίο δεν μπορεί να παράσχει. Και ως εκ τούτου συνεχίζει εκουσίως την κατ' έτος παροχή.

Ας εξετάσουμε το ζήτημα με περισσότερες λεπτομέρειες:

²⁸. «Η Γερμανική Ευαγγελική Εκκλησία θα δεχόταν διακοπή των κρατικών επιχορηγήσεων», 12/11/2013, <http://www.skai.gr/news/world/article/245796/i-germanikieuvaggeliki-ekklisia-tha-dehotan-diakopi-ton-kratikon-epihorigiseon/>.

Περιουσία – Μισθοδοσία

Τα αριθμητικά δεδομένα σήμερα (Οκτώβριος 2016) έχουν ως εξής: μισθοδοτούνται από το Δημόσιο 10.238 ορθόδοξοι ιερείς και 100 Αρχιερείς (επαρχιούχοι Μητροπολίτες, τιτουλάριοι και σχολάζοντες Μητροπολίτες, βοηθοί Επίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι, ιεροκήρυκες), που ανήκουν σε α. 82 Μητροπόλεις Εκκλησίας της Ελλάδος, β. Ιερά Αρχιεπισκοπή Κρήτης και 8 Μητροπόλεις της Εκκλησίας της Κρήτης, γ. 5 Ιερές Μητροπόλεις Δωδεκανήσου) και εκκλησιαστικοί υπάλληλοι (υφίστανται 292 οργανικές θέσεις ιεροκηρύκων και περίπου 380 θέσεις λαϊκών υπαλλήλων Μητροπόλεων, που δεν είναι όλες καλυμμένες).

Όσον αφορά τη θρυλούμενη ικανότητα των φορέων της εν γένει «Εκκλησίας» (Ελλάδος, Κρήτης, Μητροπόλεων Δωδεκανήσου) να μισθοδοτήσουν αυτήν την στιγμή τους κληρικούς τους αφ' εαυτών, το ετήσιο κόστος (μισθών – εισφορών) των (περίπου) 193.000.000 ευρώ (2016) αδυνατεί άμεσα και μεσοπρόθεσμα να το καλύψει η Εκκλησία της Ελλάδος (κεντρικός φορέας) και οι 82 Ιερές Μητροπόλεις της Εκκλησίας της Ελλάδος, καθώς και η Εκκλησία της Κρήτης και οι 5 Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου, όπως εξηγήσαμε προηγουμένως. Στο κόστος αυτό περιλαμβάνονται 100 Αρχιερείς και οι διάκονοι, εφημέριοι, ιεροκήρυκες και εκκλησιαστικοί υπάλληλοι των τριών Εκκλησιών (Ελλάδος, Κρήτης, Δωδεκανήσου). Αυτό συναρτάται όχι μόνο με την περιορισμένη ρευστότητα στα εκκλησιαστικά ταμεία, αλλά και με το ίδιο το είδος της εκκλησιαστικής περιουσίας και τη δυνατότητα αυτής να αξιοποιηθεί.

Ως προς την σύνθεση της ακίνητης περιουσίας ειδικά της Εκκλησίας της Ελλάδος (η «Εκκλησία της Ελλάδος» ως κεντρικό νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, οι Μητροπόλεις, Μονές, Ενορίες, Ιδρύματα κ.λπ.) υφίσταται βασικά :

Α. εμπράγματη ιδιοκτησία, μη νομικά καταγεγραμμένη ή μη εντοπισμένη τοπογραφικά, με μεγάλα τμήματα της καταπατημένα από μακρού χρόνου, και

Β. τραπεζικές μετοχές—εξανεμισμένης αξίας και απόδοσης πλέον, ήδη από το 2008 λόγω της νομοθετικής απαγόρευσης λήψης μερίσματος και μετά τις αραιώσεις των συμμετοχών λόγω διαδοχικών αυξήσεων

κεφαλαίου και πλέον λόγω της αναγκαστικής ανταλλαγής μετοχών – ανακεφαλαιοποίησης τραπεζών.

Διασπορά ακίνητης περιουσίας και αδυναμία ελέγχου - διαχείρισης:
Το 1930 η περιουσία 152 Ιερών Μονών της Εκκλησίας της Ελλάδος με μια σειρά προεδρικών διαταγμάτων της δεκαετίας του 1930 κατεγράφη σε πίνακες (με στοιχειώδη περιγραφή, θέση, εμβαδόν κ.λπ.) και χωρίσθηκε σε «διατηρούμενη» και «ρευστοποιητέα», που η διοίκησή της παραχωρήθηκε στον κρατικό Ο.Δ.Ε.Π. («*Οργανισμό Διαχείρισης Εκκλησιαστικής και Μοναστηριακής Περιουσίας*»)²⁹. Κατά το διάστημα 1930 – 1988 το μοντέλο του κρατικού Ο.Δ.Ε.Π. για τη διοίκηση της περιουσίας των 152 Ιερών Μονών, που η ρευστοποιητέα περιουσία τους υπήχθη στον Ο.Δ.Ε.Π. μάλλον δεν απέδωσε τα αναμενόμενα. Η διαχείριση γινόταν κεντρικά (Αθήνα) ή τοπικά, με Τοπικά Συμβούλια του Ο.Δ.Ε.Π., τα οποία επικουρούσαν τα τοπικά υποκαταστήματα της Εθνικής Τράπεζας, η οποία ανέλαβε δυνάμει σύμβασης με τον Ο.Δ.Ε.Π. την καταγραφή, αποτίμηση και καταμέτρηση της ρευστοποιητέας μοναστηριακής περιουσίας³⁰. Πολλές εκκλησιαστικές εκτάσεις του Ο.Δ.Ε.Π. αφέθηκαν εκτεθειμένες σε καταπατήσεις ή παραμένουν ως τώρα ανεντόπιστες³¹.

Ο Ο.Δ.Ε.Π. στόχευε κατά τον νομοθετημένο του σκοπό στην ρευστοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας και στην αγορά μετοχών της Εθνικής Τράπεζας κυρίως, καθώς και άλλων τραπεζών από το προϊόν των εκποιήσεων της μοναστηριακής περιουσίας. Αποτελούσε δηλαδή ένα χρηματοδοτικό εργαλείο του Κράτους προς όφελος της Εθνικής Τράπεζας, και έτσι προέκυψε μία αξιόλογη συμμετοχή της Εκκλησίας της Ελλάδος (η Εκκλησία της Ελλάδος το 1998 κατείχε το 1,75% και τις 30.9.2014 κατείχε το 0,3% μαζί με κληροδοτήματα, ιδρύματα, νοσοκομεία), η οποία πλέον απαξιώθηκε και απομειώθηκε.

Συναφείς αντικειμενικές αδυναμίες προέκυψαν μέχρι σήμερα και στο ισχύον (από το 1988) μοντέλο διαχείρισης της (δασικής, αγροτικής και

²⁹. Νόμος 4684/1930 (ΦΕΚ Α' 150/1930). Βλ. πίνακα διαταγμάτων σε : <http://efimeriosgr.blogspot.gr/2014/11/961.html>.

³⁰. «...η Ε.Τ. [Εθνική Τράπεζα] ... ήρξατο από του 1931 του έργου της απογραφής και αποτιμήσεως της μοναστηριακής περιουσίας, χωρίς όμως να προβή εις την καταμέτρησιν και σχεδιαγράφησιν των κτημάτων, καιτοι εισέπραττε το ποσοστόν 4% επί πάσης πράξεως του Ο.Δ.Ε.Π.» (Ιερώνυμος (Κοτσώνης), Αρχιεπίσκοπος πρ. Αθηνών & πάσης Ελλάδος, Περί του οικονομικού προβλήματος της Εκκλησίας της Ελλάδος, εν Αθήναις 1975).

³¹. Βλ. Ιερωνύμου (Κοτσώνη), όπ.π., σελ. 9-15, 25-27.

αστικής) ακίνητης περιουσίας, η οποία απέμεινε στον Ο.Δ.Ε.Π., και η οποία, μετά την κατάργηση του Ο.Δ.Ε.Π., περιήλθε στην Εκκλησία της Ελλάδος (κεντρικό Ν.Π.Δ.Δ.), και διοικείται πλέον μέσω της Ε.Κ.Υ.Ο. («Εκκλησιαστική Κεντρική Υπηρεσίας Οικονομικών» της Εκκλησίας της Ελλάδος).

Τουλάχιστον το ελληνικό Δημόσιο, που αντιμετωπίζει παραπλήσια προβλήματα διαχείρισης της ακίνητης περιουσίας του, διατηρεί κατά τόπους στοιχειώδεις δομές εποπτείας (κτηματικές υπηρεσίες, δασαρχεία, λιμενικά ταμεία), τα οποία έχουν και τα απαραίτητα νομικά όπλα άμεσης αποβολής των καταπατητών (πρωτόκολλα διοικητικής αποβολής κλπ.). Αντίθετα, η Εκκλησία της Ελλάδος στερούμενη ανάλογων «προνομίων», αν και νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, λειτουργεί σαν ιδιώτης σε περίπτωση καταπάτησης : οφείλει να ασκήσει αγωγή ή ζητήσει ασφαλιστικά μέτρα και να ακολουθήσει την μακρά οδό της ελληνικής δικαιοσύνης.

Η Εκκλησία της Ελλάδος, της Κρήτης και οι Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου μέχρι σήμερα δεν έχουν :

α) ολοκληρωμένο εκκλησιαστικό κτηματολόγιο. Ειδικά η Εκκλησία της Ελλάδος έχει ψηφιοποιήσει το αρχείο της, αλλά δεν έχει ολοκληρώσει την καταγραφή – ανάλυση της νομικής πληροφορίας (έλεγχο ή δημιουργία τίτλων, όπου επιτρέπεται) και την τοπογράφηση των ακινήτων των 152 Ιερών Μονών, τα οποία παρέλαβε από τον Ο.Δ.Ε.Π.,

β) (ειδικά η Εκκλησία της Ελλάδος) αποτελεσματικό περιφερειακό σύστημα προστασίας από καταπατήσεις και διαχείρισης των ανά την επικράτεια ακινήτων τους³²,

γ) ανθρώπινο δυναμικό και οργανωτική λογική κατάλληλη για αποτελεσματική αξιοποίηση περιουσίας με κριτήρια ιδιωτικής οικονομίας.

Το μόνο νομοθετημένο προνόμιο της ακίνητης μοναστηριακής περιουσίας, η απαγόρευση χρησιμευσιότητας από τρίτους, στην πραγματικότητα έχει οδηγήσει σε εφησυχασμό, με αποτέλεσμα τη δημιουργία από μακρού χρόνου τετελεσμένων καταστάσεων χωρίς ρεαλιστική διέξοδο (π.χ. δύο και τρεις γενιές καταπατητών με οικοδομές σε εκκλησιαστικές εκτάσεις).

³². Στην περιοχή δικαιοδοσίας της Εκκλησίας της Κρήτης λειτουργούν ακόμα οι 4 «Οργανισμοί Διαχείρισης Μοναστηριακής Περιουσίας» (Ο.Δ.Μ.Π.) των νομών Χανίων, Ρεθύμνης, Ηρακλείου και Λασιθίου.

Βασικό έσοδο των νομικών προσώπων της Εκκλησίας της Ελλάδος, της Κρήτης και της Δωδεκανήσου είναι τα μισθώματα από τη διαχείριση ακινήτων τους –που φυσικά εντάσσονται στη γενικά αρνητική εικόνα, που εμφανίζει τα τελευταία χρόνια ο χώρος των ακινήτων³³.

Περιγράψαμε προηγουμένως (και θα επανέλθουμε εν συνεχεία) την χαώδη νομοθετική κατάσταση σχετικά με την μισθοδοσία των κληρικών, η οποία εν τέλει αποδεικνύεται πλημμελώς νομοθετημένη. Ως συνεισφορά στο κομμάτι αυτό της συζήτησης για τις σχέσεις (ή τον χωρισμό, ανάλογα με την οπτική κάθε πλευράς) Εκκλησίας – Κράτους, το οποίο αναφέρεται στο ζήτημα της μισθοδοσίας, θα προχωρήσουμε στο σχεδιάσμα δύο προτάσεων –με την πρώτη να συνεπάγεται την (επιτέλους «νοικοκυρεμένη») μισθοδοσία του κλήρου από το Κράτος με οικονομική συμμετοχή της Εκκλησίας, και την δεύτερη να αίρει πλήρως την μισθοδοσία των κληρικών από το Κράτος, με παράλληλο «κονκορδάτο»³⁴ (συμφωνία αφηρημένης αποζημίωσης) σχετικά με την ήδη απαλλοτριωθείσα περιουσία.

Είναι προφανές ότι αυτές οι προτάσεις δεν θα μπορούσαν να ληφθούν υπό τη μορφή του ...salad bar, δηλαδή επιλέγοντας μόνον όσα κομμάτια τους αφαιρούν από την Εκκλησία και αγνοώντας τα κομμάτια που αποτελούν *αντιστάθμισμα* των αφαιρουμένων ή τούμπάλιν· νοούνται μόνον στην ολοκληρία τους.

Πρώτη πρόταση (συγκεκριμένη αποζημίωση – συμμετοχή της Εκκλησίας)

Η πρώτη πρόταση περιλαμβάνει τον νομικό, οικονομικό, αλλά και πρακτικό εξορθολογισμό του ζητήματος της μισθοδοσίας του κλήρου. Στόχος είναι:

³³. Ενδεικτικά αναφέρουμε ξανά ότι το 2015 τα έσοδα του φορέα «Εκκλησία της Ελλάδος» (κεντρικός φορέας, που έχει και τα μεγαλύτερα έσοδα σε σχέση με τις 82 Μητροπόλεις της εν ευρεία εννοία Εκκλησίας της Ελλάδος) ήταν έσοδα: 8.937.238,39 €, Έξοδα: 10.468.737,54 €, έλλειμμα : - 1.531.499,15 €.

³⁴. Ο όρος παραπέμπει στις διεθνείς θρησκευτικές συμβάσεις, που συνήπτε η Αγία Έδρα με (συνήθως καθολικούς) ηγεμόνες κρατών για την ρύθμιση των διμερών θεσμικών ή περιουσιακών σχέσεών τους, το καθεστώς των ναών, θρησκευτικών ιδρυμάτων, υπηκόων καθολικού δόγματος εντός του κράτους κλπ..

(α) η νομοθετική δέσμευση του Δημοσίου για μισθοδοσία 10.500 οργανικών θέσεων κληρικών για την Εκκλησία της Ελλάδος, της Κρήτης και της Μητροπόλεως της Δωδεκανήσου, με τους πλέον του αριθμού αυτού κληρικούς να μισθοδοτούνται από την οικεία Ιερά Μητρόπολη, στην οποία ανήκουν ή/και από την Εκκλησία της Ελλάδος ή της Κρήτης ή το Οικ. Πατριαρχείο (για τη Δωδεκάνησο).

(β) η συμμετοχή της Εκκλησίας στη δαπάνη της μισθοδοσίας μέσα από ένα χρονοδιάγραμμα απόδοσης, αξιοποίησης της εκκλησιαστικής περιουσίας και επίτευξης συγκεκριμένων οικονομικών στόχων.

Ως προς το (α):

Ούτως ή άλλως, αυτήν την περίοδο της δημοσιονομικής εποπτείας ο νόμος 3833/2010 έχει θεσπίσει αναλογία 1 προς 5 αποχωρήσεις/διορισμοί με έξοδα του Κράτους. Στην πράξη έχουν περιορισθεί οι χειροτονίες κληρικών, λόγω του παραπάνω περιορισμού της ανάληψης της μισθοδοσίας από το Κράτος. Επιπλέον, όσοι νέοι κληρικοί χειροτονούνται, παραμένουν χωρίς μισθό από το Δημόσιο και, εάν έχουν, εξακολουθούν το επάγγελμα, που είχαν πριν την χειροτονία τους για να ζήσουν είτε λαμβάνουν κάποιο συμβολικό επίδομα από Ταμεία Αλληλοβοηθείας κληρικών, σε όσες Μητροπόλεις έχουν συσταθεί τέτοια ταμεία (σε 3-4 από τις 82 Μητροπόλεις της Εκκλησίας της Ελλάδος).

Συνεπώς, η παραπάνω νομοθετική ρύθμιση πρέπει να έχει δύο φάσεις, παρόν στάδιο και επόμενο, καθώς έχει νόημα και εφαρμογή μόνο μετά την λήξη του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής και της άρσης του μνημονιακού περιορισμού διορισμών.

A. Επαναλαμβάνουμε το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο:

1. μέχρι σήμερα ο νόμος 536/1945 : 1) έκανε λόγο για ενίσχυση από το Κράτος της μισθοδοσίας του κλήρου από ειδικό λογαριασμό, 2) θέσπισε 6.000 οργανικές θέσεις κληρικών για όλη την Ελλάδα (αν και το 1945 υπηρετούσαν 7.151 κληρικοί), 3) προέβλεπε ότι η Εκκλησία συμβάλλει στην μισθοδοσία του κλήρου με «εισφορά» ποσοστού 25% και (από το 1968) ποσοστού 35% από τα έσοδα των Ναών και οι ορθόδοξες οικογένειες συμβάλλουν με ετήσια «ενοριακή εισφορά» στα δημόσια ταμεία (καταργήθηκε το 1962).

2. η «εισφορά» των Ναών ίσχυσε από την 1/10/1945 μέχρι την 28/1/2004. Η Κυβέρνηση Σημίτη κατήγγειλε την «εισφορά» (νόμος

3220/2004). Συνεπώς, η μισθοδοσία του κλήρου άρχισε να επιβαρύνει αποκλειστικά το Κράτος (χωρίς συνεισφορά της Εκκλησίας) μετά την 28.1.2004.

3. ο νόμος 4111/2013 (επί υπουργίας Διαμαντοπούλου), χωρίς να λύσει το θέμα της διαφοράς μεταξύ των οργανικών θέσεων και των πράγματι υπηρετούντων και μισθοδοτούμενων από το Δημόσιο κληρικών όρισε ότι όσοι κληρικοί πληρώνονταν μέχρι τότε εξακολουθούν να αμείβονται, όχι από «ειδικό λογαριασμό» εκτός προϋπολογισμού, αλλά από τον τακτικό προϋπολογισμό του Υπουργείου Παιδείας. Είναι μια καθαρά δημοσιονομική ρύθμιση για την ορθή απεικόνιση των κρατικών λογαριασμών. Παρέλειψε συνειδητά να λύσει το θέμα σχετικά με τον αριθμό κληρικών, που δεσμεύεται να μισθοδοτεί και ασφαλίζει το Δημόσιο. Εξάλλου η εγγύηση της ύπαρξης πιστώσεων για καθορισμένο αριθμό κληρικών ήταν ανέφικτη, ενόσω ισχύουν οι μνημονιακές δεσμεύσεις της χώρας για τον δραστικό περιορισμό των διορισμών (άρθρα 10-11 νόμου 3833/2010).

B. Περιεχόμενο πρότασης:

1. να τεθούν βασικές αρχές: α) το πόσες οργανικές θέσεις κληρικών επιθυμεί να έχει η Εκκλησία της Ελλάδος είναι εσωτερικό της ζήτημα, απόκειται στην θρησκευτική της ελευθερία και αυτονομία κατά τα άρθρα 13 του Συντάγματος, 9 και 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Επομένως ο ορισμός 6.000 οργανικών θέσεων με κρατικό νόμο (αναγκαστικό νόμο 536/1945) απεικονίζει ένα ξεπερασμένο πολιτειοκρατικό πλαίσιο σχέσεων Κράτους και ορθόδοξης Εκκλησίας. Είναι δικαίωμα της Εκκλησίας να προσδιορίσει τις ανάγκες της σε οργανικές θέσεις κληρικών.

2. Το Δημόσιο όμως δεν δεσμεύεται ότι θα πληρώνει όσους κληρικούς χειροτονεί η Εκκλησία και θα τους τοποθετεί στις οργανικές θέσεις, που η ίδια συστήνει. Το πόσες από τις οργανικές θέσεις της Εκκλησίας θα μισθοδοτεί το Δημόσιο συναρτάται : i) με το μέγεθος της εκκλησιαστικής περιουσίας, που έλαβε το Δημόσιο λόγω δωρεάς/ή με απαλλοτριώσεις χωρίς αποζημίωση ή με αναγκαστικές εξαγορές (με μειωμένες αξίες) από την Εκκλησία (1833-1834, 1909, 1922, 1930, 1952 – προϋποτίθεται καταγραφή της εκκλησιαστικής περιουσίας, η οποία είναι αναγκαία και μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει, βλ. κατωτέρω) και ii) τις

δημοσιονομικές δυνατότητες του Κράτους. Κατά συνέπεια η κρατική μισθοδοσία συναρτάται με την εκκλησιαστική περιουσία, που κατέχει το Δημόσιο³⁵, και δεν επικαθορίζεται, ως συνέπεια, της συνταγματικής περιγραφής του Κράτους ως «θρησκευόμενου» ή ουδετερόθρησκου (κοσμικού ή λαϊκού).

Ως προς το (β):

Πώς θα συνεισφέρει η Εκκλησία:

1. Η Εκκλησία της Ελλάδος θα μπορούσε να κληθεί να δεχθεί επαναφορά της ειδικής «εισφοράς» του 35% από τα έσοδα των Ναών (που ίσχυσε από 1945 μέχρι 2004). ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα μπορούσε να γίνει αντικείμενο συζήτησης.

2. Μπορεί να ορισθεί ότι ο φόρος εισοδήματος (για τους φορείς της Εκκλησίας της Ελλάδος θεσπίστηκε με τον νόμο 3842/2010) ή ο ΕΝΦΙΑ (όπως είπαμε, μόνο οι φορείς της Εκκλησίας της Ελλάδος, χωρίς την Κρήτη – Δωδεκάνησο, πληρώνουν συνολικά περίπου 10.000.000 ευρώ) θα διατίθενται για την κάλυψη της μισθοδοσίας.

3. Με την καταγραφή και εκκαθάριση εκκρεμοτήτων (Α), προστασία (Β) και αξιοποίηση – αύξηση αποδοτικότητας εκκλησιαστικής περιουσίας (Γ):

Α. Απαιτείται η καταγραφή της περιελθούσας στο Κράτος και της παραμένουσας στην Εκκλησία περιουσίας³⁶ και η εκκαθάριση περιουσιακών εκκρεμοτήτων μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας, που αποτελεί προϋπόθεση για την αξιοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας και ενδεχομένως την ανάληψη της μισθοδοσίας μέρους ή όλων των κληρικών σε μελλοντικό χρονικό σημείο από την Εκκλησία.

³⁵. Στο αυθόρμητο ερώτημα «και η Εκκλησία πού βρήκε αυτήν την περιουσία;» απαντά ο Ν. Παπαχρήστου (17/4/2015): «Η 'ηθική νομιμοποίηση' της περιουσίας της Εκκλησίας» (βλ. <http://www.amen.gr/article/i-ithiki-nomimoroiisi-tis-periousias-tis-ekklisias>).

Διεξοδικότερα βλ. Ηλ. Κολοβό (επιμ.), *Μοναστήρια, οικονομία και πολιτική*, Παν. Εκδόσεις Κρήτης (Ηράκλειο) 2012, passim.

³⁶. Γίνεται συχνά επίκληση της μελέτης της Αγροτικής Τράπεζας Ελλάδος (Θαν.Τσούμα – Δημ. Τασιούλα), *Ιδιοκτησιακό καθεστώς και αξιοποίηση της αγροτικής γης στην Ελλάδα*, Αθήνα 1986 (π.χ. ο Πίνακας V-8 (στοιχεία έρευνας ΑΤΕ 1983) σελ. 96, αναφέρει 1.292.000 στρέμματα απομένουσας εκκλησιαστικής γης: 367 χιλ. στρεμμ. δάση, 735,3 χιλ. στρεμμ. βοσκότοποι και 189,9 χιλ. στρεμμ. γεωργική γη), ωστόσο η μελέτη προέκυψε από Γεωτεχνικές Επιθεωρήσεις της ΑΤΕ και όχι από στοιχεία νομικά έγκυρης κτηματογράφησης.

Επομένως, μια συμφωνία Εκκλησίας και Πολιτείας μπορεί να έχει επιφύλαξη/όρο αναθεώρησής της, όταν προκύψει ένα συμφωνημένο σύνολο πορισμάτων για την καταγραφή της εκκλησιαστικής περιουσίας, που δόθηκε στο Κράτος και της εναπομένουσας περιουσίας της Εκκλησίας, καθώς και των εκκρεμοτήτων, που αφορούν την εκκαθάριση των μέχρι σήμερα συμβάσεων Εκκλησίας και Πολιτείας ή δημεύσεων ή απαλλοτριώσεων εκκλησιαστικής περιουσίας.

Πρόκειται για έργο σύνθετο, πλην όμως εφικτό, αν και ενίοτε όχι με απόλυτη ακρίβεια σε τοπογραφικό επίπεδο, λόγω των εκτεταμένων καταπατήσεων της εκκλησιαστικής περιουσίας, όπως και της δημόσιας περιουσίας, καθώς προϋποθέτει τόσο την συγκέντρωση της νομικής πληροφορίας (εξακρίβωση τίτλων και συμβάσεων μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας), όσο και την κτηματογράφηση των ακινήτων (τοπογράφηση).

Στο πλαίσιο της καταγραφής οφείλει να εκδοθεί :

1) Ένα πόρισμα: ποια και πόσα είναι τα ακίνητα των εκατοντάδων Μονών, που διέλυσε το Κράτος (1833-1834) και δήμευσε τις περιουσίες τους και μια συμφωνία για την αποτίμηση της αξίας τους, εφόσον τα παρακρατεί το Δημόσιο. Ο νόμος 4301/2014 όρισε ότι οι περιουσίες αυτών των διαλελυμένων Μονών ανήκουν πλέον στις Ιερές Μητροπόλεις. Αυτό βεβαίως είναι μια εντελώς θεωρητική πρόβλεψη. Στην πράξη δεν υπάρχει καταγραφή και τοπογράφηση αυτών των ακινήτων. Επίσης, στις συντριπτικά περισσότερες περιπτώσεις, δεν υπάρχει καν δυνατότητα πραγματικής ανάκτησής τους –π.χ. το μείζον μέρος της πόλης του Πειραιά, που καταλαμβάνει την πειραιϊκή χερσόνησο, είναι κτισμένο πάνω σε μετόχι (μοναστηριακό ακίνητο) της διαλελυμένης Μονής Αγίου Σπυρίδωνος, το μισό Κολωνάκι μέχρι τον Λυκαβηττό είναι κτισμένο πάνω σε μετόχι της Μονής Ασωμάτων Πετράκη, όλη η περιοχή από το Νοσοκομείο ΝΙΜΤΣ και κατά μήκος των οδών Βασιλίσσης Σοφίας, Μεσογείων έως και το Νοσοκομείο «Γεννηματάς» είναι μετόχι της Μονής Ασωμάτων Πετράκη, σημαντικό τμήμα του Υμηττού ανήκε σε τρία μετόχια, της Μονής Αγίου Ιωάννη Κυνηγού, Μονής Καισαριανής και της Μονής Αστερίου κ.λπ.). Σε όσα από τα ακίνητα αυτά έχουν δημιουργηθεί τετελεσμένες καταστάσεις, που αποκλείουν την ανάκτησή τους (π.χ. ρυμοτομία και ανέγερση οικισμών, πόλεων, χάραξη δρόμων κ.λπ.), να καθορισθεί η αξία τους και να συμφωνηθεί ότι παραμένουν ως «τράπεζα γης» στο Δημόσιο, για την αξία

της οποίας και τα διαφυγόντα (για την Εκκλησία) έσοδα εκ της οποίας υποχρεούται στην κάλυψη της μισθοδοσίας του Κλήρου.

2) ένα πόρισμα: i) ποια είναι τα συγκεκριμένα εκκλησιαστικά κτήματα που απαλλοτριώθηκαν μετά το 1909 χωρίς καταβολή αποζημίωσης³⁷ είτε για λόγους αγροτικής αποκατάστασης ακτημόνων ή μικρών καλλιεργητών³⁸ είτε μετά το 1922 για λόγους αποκατάστασης των προσφύγων³⁹ (πρόκειται μάλλον για εκατοντάδες χιλιάδες ή και άνω του εκατομμυρίου στρέμματα)⁴⁰ ή εκμισθώνονταν αναγκαστικά με ελάχιστο μίσθωμα από το Κράτος χωρίς την συμφωνία των Μονών⁴¹ και ii) πόσα κτήματα, αν και δημεύθηκαν, δεν διατέθηκαν στους ακτήμονες και πρόσφυγες, iii) όσα δεν διατέθηκαν για τον σκοπό, που τα παραχώρησε η Εκκλησία, μπορεί να συμφωνηθεί να επιστραφούν στην Εκκλησία, εφόσον είναι ώριμα προς αξιοποίηση ή αλλιώς εάν δεν είναι ώριμα προς αξιοποίηση (εάν π.χ. έχουν μεσολαβήσει δεσμεύσεις τους λόγω ρυμοτομίας ή προστατευόμενες περιοχές NATURA) να καθορισθεί η αξία τους και να συμφωνηθεί ότι παραμένουν ως «τράπεζα γης» στο Δημόσιο, για την αξία της οποίας και τα διαφυγόντα (για την Εκκλησία) έσοδα εκ της οποίας υποχρεούται στην κάλυψη της μισθοδοσίας του Κλήρου.

³⁷. Νόμος 1072/1917 (ΦΕΚ Α' 305/1917). Σε συνταγματικά ανώμαλες περιόδους, ειδικοί νόμοι, που εξέδιδαν οι επαναστατικές και δικτατορικές κυβερνήσεις, επέτρεπαν στο Δημόσιο την κατάληψη του απαλλοτριούμενου κτήματος, πριν ακόμα αποζημιωθεί ο ιδιοκτήτης του (που συνήθως δεν αποζημιωνόταν) κατά παράβαση του Συντάγματος (1911, 1927), βλ. Απόφαση Επαναστάσεως υπ' αριθμ. 3473/14.2.1923 : «επιτρέπεται η κατάληψις των ακινήτων τούτων και προ της καταβολής αποζημίωσης» (ΦΕΚ Α' 57/1923). Η αφαίρεση πριν (και τελικά χωρίς) την καταβολή αποζημίωσης αποτελούσε συνήθη κρατική μεθόδευση κατά την απαλλοτρίωση τσιφλικιών και μοναστηριακών κτημάτων την περίοδο 1920-1930.

³⁸. Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μητροπολίτης Λαρίσης Δωρόθεος (όπ.π., σελ. 42): *«Ωνομάσθη ζήτημα αποκαταστάσεως ακτημόνων, και πάντες, ακτήμονες και μη, επεστράτευσαν εαυτούςΚαι ο Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος και ημείς ως Οικονομικός Επίτροπος ...ελαμβάνομεν επιστολάς από όλα τα μέρη της Ελλάδος από αγνώστους εις ημάς ζητούντας να περιληφθώσι και αυτοί εις τους ακτήμονας και λάβωσι μερίδιον εκ της αδεσπότου αυτής περιουσίας της Εκκλησίας, ήτις ως επληροφορούντο διαμεροιράζετο !»*.

³⁹. Νομοθετικό Διάταγμα της 15/2/1923 (ΦΕΚ Α' 57/1923) : *«1.Υπόκεινται εις ολοκληρωτικήν απαλλοτρίωσιν: α') Αι εις ... τας Μονάς, τα πάσης κατηγορίας θρησκευτικά ιδρύματα και πάντα έν γένει τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου ανήκουσαι εκτάσεις μετά των επ' αυτών κειμένων και την γεωργικήν αποκατάστασιν εξυπηρετούντων κτιρίων»*.

⁴⁰. Βλ. ενδεικτικό πίνακα 231 μεγάλων κτημάτων Μονών (απαλλοτριωμένων χωρίς αποζημίωση) σε : Ιερωνύμου (Λιάπη), Αρχιεπισκόπου Αθηνών & πάσης Ελλάδος, Εκκλησιαστική περιουσία και μισθοδοσία του κλήρου, Αθήνα 2012, σελ. 85-92 και του ίδιου : Η μισθοδοσία του εφημεριακού κλήρου στην Ελλάδα, Αθήνα 2015, σελ. 39-47.

⁴¹. *«Γαίαι ...ανήκουσαι εις ... τας Μονάς, τον ΟΔΕΠ ... εκμισθούνται αναγκαστικώς προς ακτήμονας γεωργούς ή κτηνοτρόφους»* (άρθρο 1 Ν/Δ/τος 327/1947, ΦΕΚ Α' 84/1947).

3) ένα πόρισμα:

i) πόσα από τα 770.000 στρέμματα αγροτολιβαδικής γης των Μονών, που παραχωρήθηκαν από την Εκκλησία στο Κράτος (Σύμβαση 18/9/1952, ΦΕΚ Α' 289/1952) με υποχρεωτικά μειωμένη αποζημίωση στο 1/3 της αξίας τους (πράγμα, που επέβαλε το τότε Σύνταγμα του 1952) προς τον σκοπό αποκατάστασης ακτημόνων γεωργοκτηνοτρόφων μετά την Κατοχή και τον Εμφύλιο, δόθηκαν τελικά στους ακτήμονες και πόσα και ποιά απέμειναν στο Κράτος. Εάν πρόκειται για ακίνητα, που δεν δόθηκαν από το Κράτος για τον σκοπό που αφαιρέθηκαν, αλλά παρακρατήθηκαν, τότε να αποδοθούν στην Εκκλησία, στο πλαίσιο απόδοσης περιουσιακών στοιχείων, προς τον σκοπό συμβολής της στην μισθοδοσία του Κλήρου.

ii) πόσα από τα δημόσια αστικά ακίνητα, που η Σύμβαση της 18/9/1952 ανέφερε ότι παραδίδει το Κράτος στην Εκκλησία προς αποζημίωσή της, τελικά ήταν όντως δημόσια ακίνητα και αξιοποιήσιμα (προέκυψε εκ των υστέρων ότι η Σύμβαση προέβλεπε παράδοση δημοσίων ακινήτων, που τελικά δεν ανήκαν στο Κράτος ή δεν ήταν αστικά και αξιοποιήσιμα, λόγω δασικών χαρακτηρισμών ή ρυμοτομικών δεσμεύσεων). Εάν το Κράτος δεν επιθυμεί την επιστροφή των αδιάθετων εκκλησιαστικών ακινήτων στην Εκκλησία, καθώς και για όσα συμβατικώς παραχωρηθέντα ακινήτά του αποδείχθηκε ότι δεν ήταν δικά του ή αξιοποιήσιμα, να καθορισθεί η αξία τους και να συμφωνηθεί ότι παραμένουν ως «τράπεζα γης» στο Δημόσιο, για την αξία της οποίας και τα διαφυγόντα (για την Εκκλησία) έσοδα εκ της οποίας υποχρεούται στην κάλυψη της μισθοδοσίας του Κλήρου.

4) ένα πόρισμα για την Σύμβαση Εκκλησίας - Πολιτείας της 11/5/1988 (κυρώθηκε με τον νόμο 1811/1988, ΦΕΚ Α' 231/1988): ως προς ποια ακίνητα μπορεί να εφαρμοσθεί πλέον αυτή η Σύμβαση. Η Σύμβαση προέβλεπε εν ολίγοις ότι για, όσα ακίνητα, νέμονται οι Μονές, και εφ' όσον ελλείπουν τίτλοι ιδιοκτησίας τους επ' ονόματι των Ιερών Μονών (τα λεγόμενα «διακατεχόμενα ακίνητα»), συμφωνείται ότι παραχωρούνται στο Κράτος και το Κράτος θα καταβάλει για την ενίσχυση των Μονών ποσοστό 1% επί του συνολικού κονδυλίου του τακτικού προϋπολογισμού, το οποίο διατίθεται, δια του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, προς κάλυψη δαπανών για την Εκκλησία (μισθοδοσία αρχιερέων, ιεροκληρύκων, ιερέων, υπαλλήλων Μητροπόλεων, εκκλησιαστική εκπαίδευση κ.λπ.),

δηλαδή ποσοστό 1% επιπλέον του εν λόγω κονδυλίου⁴². Προβλέπεται ότι το ως άνω ποσό θα κατανέμεται, με αποφάσεις της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου, στις Μονές.

Η Σύμβαση αυτή δεν έχει εκτελεσθεί μέχρι στιγμής. Πρόσφατα ο νομοθέτης (Ν. 4301/2014), αποδεχόμενος την νομολογία του Αρείου Πάγου, όρισε ότι τα προεδρικά διατάγματα της δεκαετίας του 1930, που αναγνώρισαν και διαίρεσαν την μοναστηριακή περιουσία «σε διατηρούμενη» και «ρευστοποιητέα», αποτελούν «τίτλους ιδιοκτησίας» των μοναστηριακών κτημάτων. Επομένως, η Σύμβαση μπορεί πλέον να εφαρμοσθεί μόνο για τα υπόλοιπα ακίνητα, τα οποία είναι εκτός πινάκων στα οικεία διατάγματα (οπότε κατέχονται από τις Μονές χωρίς «τίτλο ιδιοκτησίας»)⁴³. Πρέπει:

α) να προσδιορισθούν τα (υπό παραχώρηση στο Κράτος) διακατεχόμενα ακίνητα (τοπογράφηση, εκτίμηση αξίας),

β) να αποφασισθεί –με νεώτερη συμφωνία– ή η τροποποίηση (συμπλήρωση) της Σύμβασης με συγκεκριμένους πίνακες ακινήτων και η αναθεώρηση των δεσμεύσεων του Κράτους με βάση νέα αποτίμηση της αξίας των διακατεχόμενων ακινήτων ή η (συμφωνημένη) καταγγελία της Σύμβασης.

B. Προστασία εκκλησιαστικής περιουσίας.

Νομοθέτηση αυξημένων και δραστικών μέσων προστασίας της εκκλησιαστικής περιουσίας, όμοιων με αυτά που έχει, ως νομικές δυνατότητες, το Ελλ. Δημόσιο (πρωτόκολλα διοικητικής αποβολής καταπατητών, δυνατότητα καταγραφής των εκκλησιαστικών ακινήτων σε δημόσια βιβλία των Μητροπόλεων, Μονών κλπ.).

Γ. Χρονοδιάγραμμα αξιοποίησης της εκκλησιαστικής περιουσίας.

⁴². Ενδεικτικά για τα έτη 1989 - 2007, το ποσό αυτό (που δεν έχει καταβληθεί) ανέρχεται σε 23.447.157,30 ευρώ (σύνολο κονδυλίων για Εκκλησία (Κ.Α.Ε. προϋπολογισμών 1989-2007) 2.344.715.729,61 ευρώ X 1%)

⁴³. Με την Σύμβαση της 11/5/1988 οι συμβαλλόμενες Μονές συναίνεσαν να παραχωρήσουν στο Δημόσιο μόνον όσα ακίνητα κατέχουν χωρίς τίτλο ιδιοκτησίας (βλ. άρθρο 2 περ. στ' της Σύμβασης «Παραμένουν στην ιδιοκτησία των Ιερών Μονών, ... όσες κατέχουν και νέμονται με νόμιμους τίτλους», άρθρο πρώτο Ν. 1811/1988, ΦΕΚ Α' 231/1988, βλ. Εγκύκλιο Ι.Σ. αρ. πρωτ. 5647/2613/11.11.2014 <http://efimeriosgr.blogspot.gr/2014/11/961.html>).

Πρόβλεψη συγκεκριμένων βημάτων με χρονικά καθορισμένους οικονομικούς στόχους για την αξιοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας και ειδικότερη συμφωνία για την σταδιακή αύξηση της συμμετοχής της Εκκλησίας στην μισθοδοσία του Κλήρου ανάλογα με την επίτευξη των παραπάνω στόχων.

Φυσικά εδώ ανακύπτει ένα μείζον νομικό πρόβλημα, που προσπερνούσε μέχρι σήμερα ο νομοθέτης: όταν μιλούμε για επιστροφή ή αξιοποίηση εκκλησιαστικής περιουσίας, μιλούμε για την περιουσία των Ιερών Μονών, αυτή είναι η «ακίνητη περιουσία της Εκκλησίας». Οι Μονές όμως είναι αυτοδιοίκητα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου (8 από αυτές προσέφυγαν άλλωστε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, ασχέτως εάν η Ιερά Σύνοδος κάλεσε τις Μονές να υπογράψουν την Σύμβαση του 1988 –κάποιες δεν το έκαναν, αφού είναι αυτοδιοικήτες). Θα δεχθούν οι ιδιοκτήτριες Μονές τα ακίνητά τους να αποτιμηθούν και να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο μίας συμφωνίας Κράτους και «Εκκλησίας» ως οικονομικό αντάλλαγμα για την μισθοδοσία του Κλήρου; Εδώ προκύπτει ένα εσωτερικό ζήτημα συνεννόησης των φορέων της Εκκλησίας (συμφωνίας Μονών με την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος ή της Κρήτης), το αποτέλεσμα της οποίας δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένο, καθώς οι Μονές επί διακόσια χρόνια έχουν γίνει αντικείμενα δημεύσεως και γενικότερων αδικιών σε βάρος των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων τους, πολλές φορές δεχόμενες να θέσουν την υπογραφή τους με την υπόδειξη της Ιεράς Συνόδου σε συμφωνίες με το Κράτος, που εν τέλει και δεν εφαρμόστηκαν και δεν απέδωσαν τίποτα στις Μονές, πολλές από τις οποίες δεν έχουν σήμερα στοιχειώδη μέσα επιβίωσης παρά την απόδοση σημαντικής ακίνητης ιδιοκτησίας τους στο Δημόσιο.

Σύμφωνα με την πρώτη πρότασή μας λοιπόν, το Δημόσιο θα μπορούσε να δεσμευθεί νομοθετικά για την μισθοδοσία που αναφέραμε, με την οικονομική συνδρομή της Εκκλησίας δια των τρόπων που αναφέραμε. Και, μόνον αφ' ης στιγμής λάβει χώρα ο εξορθολογισμός σχετικά με την κατάσταση της εκκλησιαστικής περιουσίας και η επιστροφή όσων πρέπει να επιστραφούν, καθώς και η απελευθέρωση προς εκμετάλλευση όσων πρέπει να απελευθερωθούν, θα μπορούσε να ανοίξει μια συζήτηση για την συμμετοχή, αν όχι και πλήρη ανάληψη της μισθοδοσίας από μίαν Εκκλησία, που θα έχει πλέον την δυνατότητα να το πράξει –δυνατότητα την

οποία σήμερα ουδόλως έχει. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να συνεκτιμηθεί ότι το συντριπτικό μέρος της αστικής ακίνητης περιουσίας, που διοικεί σήμερα η Εκκλησία της Ελλάδος και θα μπορούσε θεωρητικά να αξιοποιηθεί, είναι δεσμευμένο με πλειάδα ρυμοτομικών απαλλοτριώσεων και βαρών από τους Ο.Τ.Α., που ούτε έχουν χρήματα για να ολοκληρώσουν τις απαλλοτριώσεις, ενώ το Κράτος είτε δεν τις αίρει (συχνά παρά την ύπαρξη αμετάκλητων δικαστικών αποφάσεων) είτε τις επανεπιβάλλει, κατά την συνήθη διοικητική πρακτική, με αποτέλεσμα τα ακίνητα να μην αξιοποιούνται.

Δεύτερη πρόταση (αφηρημένη αποζημίωση με μορφή επιχορήγησης)

Η προηγούμενή μας πρόταση προσκρούει σε δύο ενδεχόμενα, στα οποία δεν θα ήταν επίκαιρη ή εφαρμόσιμη.

Το πρώτο θα ήταν η ανάληψη νομοθετικών και μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών σχετικά με τις σχέσεις Εκκλησίας-Κράτους από μια κυβέρνηση, η οποία θα στόχευε σε έναν πλήρη χωρισμό, με απόλυτη στεγανοποίηση των σχέσεων Εκκλησίας και Κράτος. Σε αυτό το ενδεχόμενο η προηγούμενη πρότασή μας, η οποία καταφανώς περιλαμβάνει συνεργασία του Κράτους με την Εκκλησία και μερική μισθοδοσία του κλήρου, θα ήταν εκτός θέματος—πόσω δε μάλλον αφού το ζήτημα της μισθοδοσίας αναφέρεται συχνότατα ως πρώτο στις συζητήσεις σχετικά με τον ενδεχόμενο χωρισμό. Μια τέτοια κυβέρνηση θα επιθυμούσε πλήρη απαγκίστρωση από την μισθοδοσία του κλήρου, ενδεχομένως μετατροπή των εκκλησιαστικών Ν.Π.Δ.Δ. σε Ν.Π.Ι.Δ.⁴⁴ κ.λπ.

Το δεύτερο αφορά την ικανότητα του ελληνικού κράτους να διοικήσει τα του οίκου του. Η προηγούμενη πρόταση όμως προϋποθέτει την πλήρη καταμέτρηση, καταγραφή, επανεξέταση, εξορθολογισμό και απελευθέρωση από γραφειοκρατικά κωλύματα μιας εκπληκτικά δυσήνιας περιουσίας, απαλλοτριωθείσης και μη. Η εκπληκτική αδυναμία του ελληνικού κράτους, κυρίως υπό τις τελευταίες κυβερνήσεις, να χωρίσει δυο γαϊδουριών άχυρα σε απολύτως πρακτικά ζητήματα αποτελεί μια αρνητική ρήτρα εφαρμοσιμότητας της πρότασής μας.

⁴⁴. Κάτι το οποίο θα είχε πολύ, πολύ μικρότερο πρακτικό αντίκρουσμα απ' όσο θεωρείται κάθε φορά που συζητείται.... Το ζήτημα είναι καθαρά συμβολικό, και ως τέτοιο αναδύεται στην επιφάνεια.

Οπότε θα είχαμε αφ' ενός την απροθυμία του Κράτους για συνεργασία στο ζήτημα της μισθοδοσίας και αφ' ετέρου την ανικανότητα του να εξετάσει και να χειριστεί το ζήτημα της εκκλησιαστικής περιουσίας, απαλλοτριωθείσης ή μη, με τον δέοντα τρόπο.

Μπορούμε όμως να προχωρήσουμε σε μια πρόταση και γι' αυτά τα ενδεχόμενα, λαμβάνοντας υπ' όψιν όλα τα στοιχεία που αναφέραμε προηγουμένως σχετικά με τη σημερινή κατάσταση της μισθοδοσίας του κλήρου, αλλά και την πολυπλοκότητα των εκκρεμοτήτων στο ζήτημα της εκκλησιαστικής περιουσίας.

Σύμφωνα με αυτήν τη δεύτερη πρόταση :

α) Το κράτος θα μπορούσε να παύσει κάθε μισθοδοσία του κλήρου. Τον κλήρο θα μισθοδοτούσε η Εκκλησία, περίπου με τον τρόπο και τις μεθόδους που ένας ιδιώτης εργοδότης αναλαμβάνει τη μισθοδοσία των εργαζομένων του (θα μπορούσε εδώ να διατυπωθεί και μια πρόβλεψη για δημόσια ιατρική ασφάλιση άνευ ανταλλαγμάτων).

β) Το κράτος, αφού δεν μπορεί να αποδώσει δικαιοσύνη όσον αφορά στην εκκλησιαστική περιουσία και τις συνεχείς απαλλοτριώσεις ή de facto αδρανοποιήσεις αυτής, θα καταβάλει κατ' έτος στην Εκκλησία π.χ. ποσό των 200.000.000 ευρώ ως αφηρημένως καθορισμένη αποζημίωση, συναρτώμενη με τον κατ' έτος πληθωρισμό και τις αυξομειώσεις του ΑΕΠ. Σημειωτέον ότι ένα τέτοιο ποσό σήμερα αποτελεί περίπου το 1% του ΑΕΠ. Το αν η Εκκλησία θα αξιοποιούσε αυτούς τους κατ' έτος πόρους για τη μισθοδοσία του κλήρου (που σήμερα ανέρχεται περίπου στα 193.000.000 ευρώ) θα ήταν δικό της θέμα. Συναφώς πρέπει να υπολογισθεί και ένα ποσό επιχορήγησης για την λειτουργία των δομών εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, που θα βαρύνουν πλέον την Εκκλησία.

Κάτι τέτοιο συμβαίνει σε πολλές χώρες, όπως επί παραδείγματι στη Γερμανία, η οποία ναι μεν δεν μισθοδοτεί απ' ευθείας τους κληρικούς της, αλλά επιχορηγεί την ευαγγελική και ρωμαιοκαθολική εκκλησία με εκατοντάδες εκατομμυρίων ευρώ κατ' έτος εν είδει αποζημιώσεως για απαλλοτριώσεις περιουσιών. Έτσι, με μια τέτοια φόρμουλα, θα μπορούσε να «καταργηθεί η μισθοδοσία του κλήρου στην Ελλάδα», όπως μονότονα αναφέρεται στις συζητήσεις για τον χωρισμό Εκκλησίας - Κράτους. Εξυπακούεται ότι μια άρση της μισθοδοσίας του κλήρου στην Ελλάδα δεν θα μπορούσε φυσικά να είναι «δωρεάν», χωρίς καμμία πρόβλεψη σχετικά,

αν μη τι άλλο, με το αμαρτωλό παρελθόν της υφαρπαγής εκκλησιαστικής περιουσίας από το Κράτος, ή της έντεχνης αδρανοποίησής της. Ο αντικληρικαλιστικός λόγος που θεωρεί πως η μισθοδοσία ήταν ένα δώρο του Κράτους στην Εκκλησία, που όπως δωρεάν δόθηκε δωρεάν και θα αρθεί, πρέπει να είναι έτοιμος για πρόσκρουση με την πραγματικότητα –ή, εν τέλει, τα ελληνικά και ευρωπαϊκά δικαστήρια, τα οποία δεν αντιμετωπίζουν το δικαίωμα των νομικών προσώπων στην περιουσία τους με την ίδια ευαρμοστία. Σε κάθε περίπτωση, μια λύση όπως η προτεινόμενη θα μπορούσε να θέσει την παύση της μισθοδοσίας του κλήρου «στο τραπέζι», αν για συμβολικούς λόγους αυτό το ζήτημα έχει την βαρύτητα που της αποδίδει η αντικληρικαλιστική πλευρά, διασφαλίζοντας παράλληλα τη στοιχειώδη δικαιοσύνη στις σχέσεις Εκκλησίας - Κράτους.

Κοινή συνισταμένη και των δύο προτάσεων είναι ότι αποσυνδέουν το ζήτημα της μισθοδοσίας από την μορφή των θεσμικών σχέσεων Εκκλησίας - Κράτους και το μετατρέπουν από πρόβλημα σχέσεων θεσμών σε ζήτημα περιουσιακών σχέσεων μεταξύ δότη περιουσίας (που δωρίζει ή υφίσταται δήμευση) και λήπτη περιουσίας. Το συναρτά δηλαδή με την εξιστόρηση του προβλήματος της εκκλησιαστικής περιουσίας, που (χωρίς αποζημίωση) αφαίρεσε το Κράτος από το 1833 και εφεξής, η εκκαθάριση του οποίου, με αφηρημένο ή συγκεκριμένο τρόπο, καμία σχέση δεν μπορεί να έχει π.χ. με το εάν οι εκκλησιαστικοί φορείς θα είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου ή ιδιωτικού δικαίου ή εάν θα θεσπισθεί ο πολιτικός γάμος ως μόνος έγκυρος για την Πολιτεία. Ωστόσο δεδομένης της έντασης της συζήτησης για τις σχέσεις Εκκλησίας - Κράτους και του αιτήματος του χωρισμού από μερικούς πολιτικούς χώρους, καθώς και της επίμονης συνάρτησής του με την μισθοδοσία, θα ανέμενε ενδεχομένως κανείς ότι τεκμηριωμένες προτάσεις, όπως αυτές που καταθέσαμε εδώ, όσον αφορά στη μισθοδοσία, θα γίνονταν αντικείμενο συζήτησης και μελέτης ακριβώς από τους φορείς, που ασκούν πολιτική πίεση για τον χωρισμό Εκκλησίας-Κράτους. Όμως, οι προτάσεις δεν κατατίθενται με αυτήν την αξίωση ή ελπίδα—θα ήταν αφέλεια, όπως αντιλαμβάνεται οποιοσδήποτε αξιολογεί το είδος της δημόσιας συζήτησης για τις σχέσεις Εκκλησίας-Κράτους, η οποία είναι πάντοτε και μόνον αρένα για πολέμους αξιών και συμβολισμών, για τις «συμβολικές μάχες» της μιας ή της άλλης παράταξης, όχι χώρος συζήτησης για το πρακτέο και το δέον γενέσθαι.